

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI ^(a)

IN DICTUM ILLUD,

In qua potestate hæc facis (Matth. 21. 23) ?

1. Humanæ salutis principium est, timor Dei ¹, omniumque bonorum nostrorum radix est lex Dei : neque vero lex Dei sine timore, neque timor sine lege esse possit. Nam lex mandatorum ministrum habet timorem : timor autem præceptorum judicem habet legem. Qui ergo cum timore accedit ad legem, et ad Deum legis datorem, is inter sanctos versatur, et justis adscribitur ; contra qui timorem Dei audacter aggreditur, et cum arrogantia ad divinam legem accedit, is gratia non dignatur, imo et a pietate expellitur. Ideo qui cum timore et desiderio ad divinam legem accedunt, hi recte omnino docentur et illuminantur, et ab ipsa veritate ad veram religionem instituuntur : incidunt enim in ipsum veritatis fontem dicentes, *Benedictus es, Domine ; doce me justificationes tuas (Psal. 118. 12)*. Verum sancti, qui ita pii, ita religiosi sunt, sic veritatem ab ipsa veritate ediscunt ; at veritatis inimici, imo potius vitæ suæ hostes, arrogantiam et fastum simplicitati præferentes, tyrannico habitu veritatis doctorem adeunt. Quod sane fecerunt Judæi, ut ex evangelicis dictis modo audistis. Etenim Dominum nostrum Jesum, Regem sanctorum, in templo versantem, in ipso templo adeunt, non cum eo, quem decebat, timore, non ut famuli herum, non

¹ Juxta Cyrill. Alex. edit. adv. Anthropomorphitas cap. 11 : νόμος Κυρίου ἄγνος. τουτέστιν, ἀγαθοποιός. Rectius Cod. Reg. 1026 : φόβος Κυρίου. Quo in codice liber iste titulo hoc donatur : ἐπιλύσεις δογματικῶν ζητημάτων Κυρίλλου τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐπιζητηθέντων παρὰ Τιβερίου διακόνου καὶ τῆς ἀδελφότητος aut : τοῦ ἀγίου Κυρίλλου ἐπιλύσεις τῶν προσενηχθειῶν πεύσεων παρὰ Τιβερίου διακόνου καὶ τῶν ἀδελφῶν aut : Κυρίλλου πρὸς Τιβέριον. Coteler.

(a) Orationem hanc, genuinum, ut videtur, summi doctoris opus, prolem magno non plane inficiendam parenti, habitam fuisse Antiochiæ illud ostendit, quod ad finem, prout solet, de communi patre seu episcopo loquitur, nempe Flaviano. Exceptam potius crediderim ex ore perforantis, quam a manu componentis profectam ; nisi quis interpolatam malit. Coteler.

ut homines Deum ; sed neque ut discipuli magistrum. Inimici veritatis, et nequitie indagatores, suam ostendentes malignitatem, humanis ratiociniis supernam sapientiam circumvenire conabantur. Nam ait : *Accesserunt in templo ad Jesum sacerdotes et seniores populi dicentes : In qua potestate hæc facis ? et quis tibi dedit hanc potestatem (Matth. 21. 23) ?* O cor timore destitutum ! qualia audet, qualia loquitur ! quantum arrogantia extollitur ! O improborum insipientiam ! o Servatoris clementiam ! Hæc loquitur lutum, et id figulus patitur : erigitur contra Opificem opificiam, et id tolerat Beneficus nemini obnoxius : rationem et verbum repetunt a Dei Verbo, et potestatem ejus curiose perquirunt, quæ est auctoritatis culmen. Opportune dicamus hæc sapientis verba : *O homo, Quid superbit terra et cinis (Eccle. 10. 9) ?* Deum interrogas, et requiris ab illo rationem eorum quæ operatur, audesque supernam illam potestatem sic affari : *In qua potestate hæc facis ?* Cur illum interrogas, neque ipsam rerum virtutem exploras ? Scrutare ipse diligenter in occulto animæ sensu, explorata rerum natura, num quæ sunt humani consilii sint, an divinæ auctoritatis, præclara nempe illa Domini gesta. Interroga naturæ leges, potestatis terminos, seriemque ratiociniorum : qua potestate suscitare mortuos potest : hominum, an Dei ? Quis potest leprosos mundare, morbos pellere, omnemque animæ corporisque morbum solo verbo tollere ? Deinde, quis potest ex luto oculos formare, Deus an homo ? Cur non ipsam rerum naturam interrogas, sed audacter Opificem exploras dicens, *In qua potestate hæc facis ?* Iterum enim verba repeto eorum, qui omnia facile audent, qui a Verbo Dei rationem repetunt, et ratiociniis circumscribere tentant eam, qui comprehendit sapientes in astutia eorum (1. Cor. 3. 19). O dementiam ! Deo Verbo experien-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΡΗΤΟΝ ΤΟ ΛΕΓΟΝ,

Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;

α'. Ἀρχὴ σωτηρίας ἀνθρώπων ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, καὶ ρίζα πάντων τῶν ἐν ἡμῖν ἀγαθῶν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος, οὔτε δὲ Θεοῦ νόμος ἀνευ φόβου, οὔτε φόβος ἀνευ νόμου. Ὁ γὰρ νόμος τῶν ἐπιταγμάτων ὑπέρτερον ἔχει τὸν φόβον· ὁ δὲ φόβος τῶν προστεταγμένων δικαστῆν ἔχει τὸν νόμον. Ὁ μὲν οὖν φόβῳ τῷ νόμῳ προσερχόμενος, καὶ τῷ τὸν νόμον δόντι Θεῷ, ἀγίοις ἐμπολιτεύεται, καὶ ὅσιος ἀναγράφεται· ὁ δὲ κατατολμῶν τοῦ θείου φόβου, καὶ μετὰ ἀλαζονείας προσέρχεται τῷ θείῳ νόμῳ, οὔτε τῆς χάριτος ἀξιοῦται, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐσεβείας ἐκβάλλεται. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν φόβῳ καὶ πόθῳ προσιόντες τῷ θείῳ νόμῳ, μετὰ πάσης εὐθύτητος διδάσκονται καὶ φωτίζονται, καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας αὐτὴν παιδεύονται τὴν εὐσέβειαν· ὑποπίπτουσι γὰρ αὐτῇ τῇ πηγῇ τῆς ἀληθείας, λέγοντες· *Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε· δίδαξόν με τὰ δικαιοματά σου.* Ἄλλ' οἱ μὲν ἅγιοι οὕτως εὐλαβεῖς, οὕτω φιλόθεοι, οὕτω παρ' αὐτῆς αὐτὴν μανθάνουσι τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, μᾶλλον δὲ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς πολέμιοι ἀλαζονείαν καὶ τῦφον τῆς ἀπλότητος προτιμήσαντες, τυραννικῶς σχήματι προσέρχονται τῷ τῆς εὐσεβείας διδασκάλῳ. Ὁ δὲ πεποιθήκασιν καὶ Ἰουδαίων παῖδες, ὡς ἀρτίως ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν λόγων ἀκηκόατε. Τῷ γὰρ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ, τῷ βασιλεῖ τῶν ἁγίων, ἐνδιατρίβοντι ἐν τῷ ναῷ, προσέρχονται ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ, οὐ μετὰ τοῦ πρέποντος φόβου, οὐχ [418] ὡς οἰκέται δεσπότη, οὐχ ὡς ἄνθρωποι Θεῷ, ἀλλ' οὐδὲ ὡς μαθηταὶ διδασκάλῳ. Ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας, καὶ θηραταὶ κηκίας, τὴν ἑαυτῶν ἐνδεικνύμενοι πονηρίαν, λογισμοῖς ἀνθρωπίνους ἐπειρῶντο περιγράψαι τὴν σοφίαν τὴν ὑπερκόσμιον. Προσηλθὼν γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ τῷ Ἰησοῦ οἱ

ἱερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ λέγοντες· *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην;* Ὡ τῆς ἀφόβου καρδίας! ὅσα τολμᾷ! ὅσα φθέγγεται! ὅσα πρὸς ἀλαζονείαν αἵρεται! Ὡ τῆς τῶν πονηρῶν ἀνοίας! Ὡ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀνεξικακίας! Φθέγγεται τοιαῦτα πηλὸς, καὶ ἀνέχεται ὁ πλάστης· ἐπαίρεται κατὰ τοῦ δημιουργοῦ τὸ πλάσμα, καὶ ἀνεξικακεῖ ὁ εὐεργέτης ὁ ἀνεύθυνος· ἀπαιτοῦσι λόγον παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τὴν ἐξουσίαν πολυπραγμονοῦσι, τὴν κορυφὴν τῆς ἀθηνείας. Εἰπωμεν εὐκαίρως καὶ ἡμεῖς τὰ τοῦ σοφοῦ· Ὡ ἄνθρωπε, *Τί ἀλαζονεύει γῆ καὶ σποδός;* Θεὸν ἐρωτᾷς, καὶ λόγον ἀπαιτεῖς παρ' αὐτοῦ τῶν ἰδίων ἔργων, καὶ τολμᾷς λέγειν πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον ἐξουσίαν· *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;* Διὰ τί δὲ ὅλως αὐτὸν ἐρωτᾷς, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν πραγμάτων δύναμιν ἐρευνᾷς; Ἐξέτασον αὐτὸς ἀκριβῶς ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς ψυχῆς βουλευτηρίῳ, τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ἐπισκεψάμενος, εἰ ἀνθρωπίνης ἐστὶν ἐννοίας τὰ γινόμενα, ἢ θείας ἀθηνείας τὰ τῷ Κυρίῳ κατορθούμενα. Ἐρώτησον καὶ φύσεως νόμους, καὶ ἐξουσίας ὅρους, καὶ λογισμῶν ἀκολουθίαν, ποῖα ἐξουσία δύναται νεκροὺς ἐγείρειν, ἀνθρώπων ἢ Θεοῦ; Τίς δύναται λεπροὺς καθαίρειν, καὶ νόσους ἀπελαύνειν, καὶ πᾶσαν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἀρρώστιαν λόγῳ μόνῳ διώκειν; Εἶτα, τίς δύναται ἀπὸ πηλοῦ ὀφθαλμοὺς διαπλάσαι, Θεὸς ἢ ἄνθρωπος; Διὰ τί μὴ τὴν φύσιν αὐτὴν τῶν πραγμάτων ἐρωτᾷς, ἀλλὰ μετὰ θρασυτήτος τὸν ἐργάτην πολυπραγμονεῖς λέγων, *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;* Ἐπαναλαμβάνω γὰρ τὰ ῥήματα πάλιν τῶν τὰ πάντα ῥαδίως τολμώντων, τῶν ἀπαιτούντων λόγον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ περιγράφειν λογισμοῖς ἐπι-

χειρούντων τὸν δρασσόμενον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Ὡς τῆς ἀνοίας! Θεῷ Λόγῳ προσάγουσι πείραν λόγων, ἣ πᾶσα τέχνη λόγων εὐάλωτος, καὶ πᾶσα λογισμῶν μεμελετημένη πλοκή. Τί γὰρ ἀνθρώπινος ἰσχύει λόγος πρὸς Θεὸν Λόγον; τί δὲ σεσοφισμένη κακία πρὸς ὑπερκόσμιον σοφίαν;

Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; Ἐρώτησον τὸν παραλυτικὸν, διὰ ποίας ἐξουσίας εἰς ῥῶσιν ἀνακλίνεται· ἐρώτησον θαύματα, καὶ μὴ πολυπραγμονεῖ τοῦ θαυματοποιοῦ τὴν ἐξουσίαν. Οὐκ ἀποκρίνεται ὑμῖν ἡ θεία χάρις, ἀναξίους ἀποκρίσεως κρίνουσα τοὺς κακῶς ἐρωτῶντας. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· ὅταν ἴδῃ ψυχὴν σχολιὰν καὶ διεστραμμένην, ἀποσεύεται αὐτὴν ὡς ἀναξίαν τῆς χάριτος, καὶ πολλὰ πολλάκις σπουδάζων μανθάνειν, ἀλήθειαν οὐ τυγχάνει παρὰ τῆς ἀληθείας. Ἐρωτῶσιν Ἰουδαῖοι πολλάκις, καὶ οὐδὲ ἀπαξ μανθάνουσιν, ἐπειδὴ κακῶς ἐρωτῶσιν. Εἰς τοσοῦτον αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἐβασάνιζεν εἰς ὀδύνην ἡ τοῦ Σωτῆρος σιωπὴ, ὡς εἰπεῖν τότε τὸ πονηρὸν ἐκεῖνο συνέδριον· *Ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν [419] αἴρεις;* *Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπέ ἡμῖν παρρησίᾳ.* Ἄλλ' οὐδὲ μετὰ ταύτην αὐτοῖς τὴν φωνὴν ἀποκρίνεται· ἀνάξιοι γὰρ ἦσαν ἀποκρίσεως οἱ κακῶς ἐρωτῶντες. Τί οὖν πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ; *Εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐκ ἠκούσατε· τί πάλιν θέλετε ἀκοῦειν;* *Τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.* Ὁρᾷς ὅτι βούλεται τὰ ἔργα ἐρωτᾶσθαι, καὶ μὴ τὴν ἐξουσίαν πολυπραγμονεῖσθαι; Ἐρωτῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι, *Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπέ ἡμῖν παρρησίᾳ· ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις;* καὶ οὐ δίδωσι τῇ ἀμφιβολίᾳ λύσιν· ἠρώτων γὰρ οὐχ ἵνα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα κατηγορήσωσιν. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Καϊάφας, ὁ τῆς συναγωγῆς ἐκείνης ἄξιος, εἰς τοσοῦτον ἤλθε μανίας, ὡς εἰπεῖν· *Ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, εἰπέ ἡμῖν, εἰ σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλογητοῦ.* Ὁ δὲ Σωτὴρ διδάσκων ἡμᾶς τοὺς λόγους μετ' εὐλαβείας δέχεσθαι, πρὸς μὲν τὸν ὄρκον ἀποκρίνεται, πρὸς δὲ τὸ ἀμφιβαλλόμενον λύσιν οὐκ ἔδωκεν. *Εἰπέ, φησὶν, ἡμῖν, εἰ σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλογητοῦ.* Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· *Σὺ εἶπας·* καὶ τὸν ὄρκον ἐτίμησεν ὁμολογήσας, καὶ τὴν κακίαν οὐκ ἐπληροφόρησε, βδελυξάμενος τὴν πανουργίαν. Ἐζήτησαν οἱ Ἰουδαῖοι κακῶς, καὶ ἀποκρίσεως οὐκ ἔτυχον· καὶ μάλα γε εἰκότως· σχολιοὶ γὰρ λογισμοὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ. Οὐκ ἐπέτρεπεν αὐτοῦ τὴν σοφίαν τοῖς κακῶς τὴν σοφίαν αὐτοῦ πολυπραγμονοῦσιν. *Εἰς κακότεχνον γὰρ ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία.*

β'. Καὶ οἱ μὲν πολλάκις ζητήσαντες, οὐχ εἶρον τὸ ζητούμενον· γυνὴ δὲ τις ἀδόλως καὶ γνησίᾳ πίστει προσελθοῦσα, οὐ πειράσασα τὴν ἀκατάληπτον δύναμιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπλότῃ τῷ Κυρίῳ προσελθοῦσα, καὶ ψιλῇ μὲν τῇ λέξει, γνησίᾳ δὲ τῇ πίστει φήσασα πρὸς αὐτόν· *Οἶδαμεν ὅτι ὅταν ἔλθῃ Μεσσίας ὁ λεγόμενος Χριστὸς, αὐτὸς ἡμῖν ἅπαντα ἀναγγελεῖ·* εὐθέως ἤκουσε παρὰ τοῦ ἀγαπῶντος ἀπλότῃτα· *Ἐγὼ εἰμι ὁ λαλῶν σοι.* Οὐδέπω ἠρώτησε, καὶ εὐθέως ἔμαθεν· οὐδέπω τὸν τῆς πίστεως ἔσπειρε λόγον, καὶ εὐθέως τὸν καρπὸν τῆς εὐσεβείας ἐθέρισεν. Ἅγιος γὰρ ὁ Θεός, ἀπλοῖς καὶ ἀγίοις ἐπαναπαυόμενος, ὅταν ἀπλότῃτα ἴδῃ τοῦ προσερχομένου, ἀπλοῖ καὶ αὐτὸς τῆς ἑαυτοῦ σοφίας τὴν εὐεργεσίαν· ὅταν ἴδῃ διεστραμ-

μένην κακίαν ψυχὴν, κωλύει τὴν εὐεργεσίαν, καὶ οὐ προσίεται τὴν διδασκαλίαν. Ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος διὰ Μωϋσέως· *Ἐὰν ὑμεῖς πορευήσθε πρὸς με ὀρθοί, καὶ γὰρ πρὸς ὑμᾶς ὀρθός·* ἐὰν δὲ ὑμεῖς πλάγιοι, καὶ γὰρ χρήσομαι ὑμῖν θυμῷ πλαγίῳ· οὐχ ὅτι τὴν ἑαυτῆς εὐθύτητα πλαγιάζει ἡ θεία φύσις, ἀλλ' ὅτι τοῖς πονηροῖς κατ' εὐθείαν τὰ παρὰ τῆς ἀληθείας οὐκ ἐργεῖται. *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;* ἢ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ὁ δὲ Σωτὴρ αὐτοῖς· *Ἐνταῦθα πρόσεχε, πῶς ὄρον ἡμῖν καὶ κανόνα διδασκαλίας ὑποτίθεται ὁ πάντων Κύριος. Τίς δὲ οὗτός ἐστι;* Βούλεται ἡμᾶς ὥστε τοῖς πονηροῖς αἰρετικοῖς, Ἰουδαίοις ἢ Ἑλλησιν, ἢ ἑτέροις τισὶν ἀπεσχισμένοις τῆς εὐσεβείας, μὴ ἀποκρίνεσθαι πάντα πρὸς τὰς ἐρωτήσεις. Ἔστι γὰρ, ἔστι πολλάκις ἐρωτῆσαι ἀποκρίσεως οὐκ ἄξια· καὶ δεῖ [420] πάντως πρὸς τὰς φάλους ταύτας τῶν ἐπερωτήσεων ἀντερωτήσῃ δικαίᾳ λέγειν. Διὰ τοῦτό φησι πρὸς αὐτοὺς ὁ Κύριος· *Ἐρωτήσω ὑμᾶς καὶ γὰρ λόγον, ὃν ἂν εἰπητέ μοι, καὶ γὰρ ὑμῖν ἀποκρινοῦμαι.* *Τὸ Ἰωάννου βάπτισμα,* φησὶ, *πόθεν ἦν;* ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Ὅρα μοι τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, τῇ ἐπερωτήσῃ τὸ ψεῦδος ἐλέγχουσαν· ὄρα μοι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον συλλογισμοῖς τὴν κακίαν ἀνατρέποντα· σκόπησον δὲ καὶ τὴν κακίαν, πῶς τοῖς ἰδίῳι ἀναλίσκεται βέλῃσι, καὶ ταῖς οικείαις συγκατασπᾶται κακοτεχνίαις. *Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦν;* ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Ἐκεῖνοι παρ' ἑαυτοῖς ἐβασάνιζον τοῦ ῥήματος τὴν δύναμιν, καὶ φασιν· *Ἐὰν εἰπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ ἡμῖν, Διὰ τί οὖν μὴ ἐπιστεῦσατε;* Οἶδεν ἡ κακία τὸν ἑαυτῆς ὀλισθόν· οἶδεν ὅτι οἷς προτείνει, τούτοις ἀφανίζεται. Ἐπειδὴ μὴ ὑπήκουσαν Ἰωάννου, ἐφοβοῦντο εἰπεῖν, ὅτι ἐκ Θεοῦ, ἵνα μὴ παραπόδας ἀκολουθήσῃ ὁ ἔλεγχος. *Ἐὰν δὲ εἰπωμεν, ἐξ ἀνθρώπων, φοβούμεθα τὸν ὄχλον, μὴ λιθισθῶμεν.* Καὶ γὰρ ἡ περὶ τὸν δίκαιον πρόληψις ἀπαραίτητον κατ' ἡμῶν οἶσει τὴν δίκην. Πᾶς γὰρ ὁ λαὸς εἶχε τὸν Ἰωάννην ὡς προφήτην. Οὐκ ἠδούλοντο οὖν τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι ἐκ Θεοῦ· ἀπεσεύσαντο γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ ψεῦδος εἰπεῖν οὐκ ἐτόλμων· τῆς γὰρ ἀναισχυγίας δικαστὴν εἶχον τὸν φόβον, καὶ τοῦτον οὐ θεῖον, ἀλλὰ ἀνθρώπινον. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει· πολλοὶ πολλάκις Θεοῦ φόβον οὐκ ἔχοντες, ἀνθρωπίνῳ φόβῳ δουλεύουσιν. Ἐφοβοῦντο τὸν λαόν. Εἶθε τὸν Θεόν, καὶ μὴ τὸν λαόν· τὸ μὲν γὰρ εὐσεβεῖν, τὸ δὲ ἀσεβεῖν. Λέγουσιν αὐτῷ, *Οὐκ οἶδαμεν.* Ὅρα πῶς ἡ κακία τοῖς πονηροῖς ἐμφωλεύει· ὄρα πῶς ἑαυτῆς τὴν ἀτοπίαν ἢ ἀσέβεια κηρύττει. Ὡς περὶ γὰρ ἔχεις, ἢ τι τῶν πονηροτάτων θηρίων, τοῖς ὑπονόμων· ἐμφωλεύον, ἡρέμα προκύπτει τῆς καταδύσεως, καὶ τέλειον προσελθεῖν οὐκ ἐθέλει· οὕτω καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, τῷ ψιλεῖ τῆς κακίας συζῶντες, εἰς φῶς τὴν ἑαυτῶν οὐ προσφέρουσι γνώμην. Διὸ καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτούς· *Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν.* Ὅρα πῶς ἡ σιωπὴ τὴν ἀτοπίαν ἐρώτησιν ἐκόλασεν· ὄρα πῶς τὴν κακίαν οὐκ ἐπληροφόρησεν, ἀλλ' ἀπέστησεν αὐτοὺς ἐν μέσῳ τῶν συλλογισμῶν. Καὶ ὅπερ ἔπαθε ποτε ἡ ὄνος τοῦ Βαλαάμ, μὴ δυνηθεῖσα ἐκκλῖναι δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ, διὰ τὸν ἄγγελον τὸν ἀντιστήσαντα ταύτῃ· οὕτως ἔπαθεν ἡ Ἰουδαϊκὴ

* Ὑπονόμων, vox, ut videtur, corrupta. Cotelerius legendum existimat ὑπονόμοις.

tiam verborum offerunt, a quo et omne verborum artificium, et omnis præparatus ratiociniorum complexus facile percipitur. Quid enim potest humanum verbum contra Verbum Deum? quid sophismatibus instructa sapientia, contra cælestem sapientiam?

Opera ipsa potestatem Verbi Dei probant. — In qua potestate hæc facis? Interroga paralyticum, per quam potestatem sanus recumbat: interroga miracula, et mirabilium Patratoris potestatem curiose ne perquiras. Non respondet vobis divina gratia, responsione indignos judicans eos qui perperam interrogant. Ita solet Dei Verbum: cum videt animam obliquam et perversam, expellit eam, ut gratia indignam, et cum multa sæpe discere conetur, veritatem non impetrat a veritate. Interrogant Judæi sæpe, ac ne semel quidem discunt, quia male interrogant. Usque adeo illorum animos cruciabat Servatoris silentium, ut tunc diceret malus ille consessus: *Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam* (Joan. 10. 24). Sed neque post hanc vocem illis respondet, quia responsione digni non erant, qui male interrogaverunt. Quid itaque eis Servator? *Dixi vobis, et non audistis; quid iterum vultis audire* (Ibid. 9. 27)? *Opera, quæ ego facio, ipsa testimonium perhibent de me* (Ibid. 10. 25). Vides velle eum ut opera interrogentur, non ut de potestate inquiratur? Interrogant Judæi: *Si tu es Christus, dic nobis palam; quousque animam nostram tollis* (Joan. 10. 24)? nec quæstioni dat solutionem: interrogabant enim non discendi, sed accusandi causa. Caïphas autem princeps sacerdotum, synagoga illa dignus, in tantam amentiam devenerat, ut diceret: *Adjuro te per Deum vivum, dic nobis, si tu es Filius Benedicti* (Matth. 26. 63). At Servator docens nos sermones cum pietate accipere, adjuranti quidem respondet, neque tamen dubium solvit. *Dic nobis, inquit, si tu es Filius Benedicti* (Matth. 26. 64). Ait illi Dominus: *Tu dixisti*: ac juramentum per confessionem honoravit, neque malitiam certiore fecit, astutiam abominatus. Male quæsierant Judæi, nec responsum illis est: idque jure merito; nam obliquæ cogitationes a Deo separant. Non emisit sapientiam suam iis qui male illam scrutantur. *In malevolam enim animam non introibit sapientia* (Sap. 1. 4).

2. Atque illi post frequentes quæstiones id quod quærebant non invenerunt: mulier vero quædam, quæ sine dolo et cum sincera fide accesserat, non ut tentaret illam incomprehensibilem virtutem, sed cum simplicitate Dominum adiens, dictione tenni, sed pura fide dicens: *Scimus quod cum venerit Messias, qui dicitur Christus, ipse nobis annuntiabit omnia* (Joan. 4. 23): statim audivit ab amatore simplicitatis: *Ego sum qui loquor tecum* (Ibid. v. 26). Nondum interrogaverat, et statim didicit; nondum fidei verbum seminaverat, et statim fructum pietatis decerpit. Sanctus quippe Deus in simplicibus et sanctis requiescit, cum accedentis simplicitatem viderit; explicat etiam ipse sapientiæ suæ beneficentiam: cum viderit autem animam nequitia perversam, beneficium cohibet, nec

doctrinam emittit. Audi quid ipse dicat per Moysen: *Si vos ambulaveritis erga me recti, et ego erga vos rectus* (a) (Levit. 26. 23. 24); si autem vos obliqui, et ego utar vobis furore obliquo; non quod divina natura a recto declinet; sed quod improbis, ea quæ ex veritate proficiscuntur, non recta procedant. *In qua potestate hæc facis? aut quis tibi dedit hanc potestatem?* Tum Servator eis. Illic attende, quam nobis doctrinæ normam et regulam proponat universorum Dominus. Quænam hæc est? Vult nos improbis hæreticis, Judæis, gentilibus, vel aliis qui a pia religione desciverint, non respondere semper interrogatos. Contingit enim, contingit sæpe, interrogationem non esse responsione dignam: atque par est omnino hujusmodi interrogationibus justas interrogationes opponere. Ideo ait illis Dominus: *Interrogabo vos et ego sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis respondebo. Joannis baptismus, inquit, unde erat? ex cælo, an ex hominibus* (Matth. 21. 24. 25)? Vide mihi fontem sapientiæ, ut interrogatione mendacium arguat; vide mihi Verbum Dei, quod syllogismis nequitiam evertit: vide quoque malitiam, quomodo suis telis confodiatur, ac suis pravis artibus avellatur. *Baptisma Joannis unde erat? ex cælo, an ex hominibus?* Illi quoque apud se sermonis vim explorabant, et aiunt: *Si dixerimus, Ex cælo, dicet nobis, Cur ergo non credidistis* (Ibid. v. 26)? Novit improbitas exitium suum; novit se per quæ protendit, per ea destrui. Quia Joanni non obtemperaverant, verebantur dicere ipsum ex Deo esse, ne e vestigio sequeretur reprehensio. *Si autem dixerimus, Ex hominibus, timemus turbam, ne lapidemur* (Luc. 20. 6). Nam præoccupata de justo opinio inexorabilem adversum nos feret ultionem. *Omnis enim populus habebat Joannem sicut prophetam* (Matth. 21. 26). Noluerunt ergo vera dicere, nempe quod ex Deo esset: Dei namque veritatem abjecerunt, ac mendacium dicere non ausi sunt; imprudentiæ enim judicem habebant timorem, huncque non divinum, sed humanum. Nam ita se res habet; multi sæpe Dei timore non præditi, humano serviunt timori. Timebant plebem. Utinam Deum, non plebem! illud namque pietatis est, hoc impietatis. *Dicunt ei, Nescimus* (Marc. 11. 33). Vide quomodo nequitia in improbis latitet: vide quomodo absurditatem suam impietas prædicat. Nam sicut vipera, aut immanissima quæque fera, in latibus degens, sensim e specu prodit, nec omnino vult prodire: sic et Judæi in antro pravitatis versantes, sententiam suam in lucem non proferunt. Quamobrem Dominus ait illis: *Nec ego dico vobis* (Matth. 21. 27). Vide quomodo silentium absurdam interrogationem castigaverit: vide quomodo nequitia non fecerit satis, sed averterit eos in medio ratiociniorum. Et quod olim contigit asinæ Balaami, ut nec ad dexteram, nec ad sinistram posset declinare, propter angelum, qui obvius stabat (Num. 22. 26): id accidit Judaicæ improbitati, quæ nec ad dexteram veritatis ausa est respicere, ob Servato-

(a) Hæc non ad verbum ex scriptura desumpta sunt.

rem abnegatum, neque ad sinistram mendacii, metu plebis.

Hæreticis quomodo respondendum. Contra Anomæos agitur. — Oportet igitur nos quoque, fratres, hac regula a Domino accepta, non omnia hæreticis interrogantibus dicere. Cum male interrogaverit hæreticus, altera justa interrogatione absurdam ejus questionem solve. Sæpe percontatur hæreticus : Nosti Deum, an non nosti? Si dixeris, Novi, statim reponit : Ergo nosti quod colis? Sane, inquit pius. Quis enim sustineat dicere, se id colere quod non novit? Instat ille : Nosti ergo Dei substantiam? Si te scire negaveris, statim objicit : Ergo non nosti id quod colis. Vide mihi detorta verba; vide malignorum serpentium versutias. Vides : verum turbari non oportet. Illud enim, fratres, sciendum est, multos esse sciendi modos. Potest quis scire Deum esse, nec tamen scire quomodo sit. Quandoquidem etiam apud nos homines multæ sunt cognitionis viæ. Novi hunc hominem in ista urbe manere, nec tamen novi quam artem exercent : novi alium talem exercentem artem, nec novi unde genus ducat. Partim nempe cognosco, partim ignoro. In summa, particularis cognitio non inducit perfectam scientiam, neque non omnia cognoscere, particularem tollit cognitionem. Quid ergo? Novi esse Deum, illumque bonum, immortalem, incorruptibilem, quem cogitatione capere non possumus, incomprehensibilem, incorporeum, immutabilem. Hæc omnia novi, et cognoscens adoro. Quomodo autem sit non novi, neque edoctus sum exquirere quomodo sit, sed quod sit. Apostolo enim majorem neminem invenio doctorem, qui possit majorem mihi pietatem suppeditare : qui clara voce usus ad hunc modum docet : *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est (Hebr. 11. 6) : non quomodo est, sed Quia est, et inquirentibus se remunerator est.* Itaque quod novi colo. Non didici Dei substantiam explorare. Credere didici, fratres; credere, non scrutari. Lege confessionem tuam, hæretice, in arcano et tremendo mysterio prolatam. Quando ad baptismum accessisti, quid dixisti? an quærens, an curiose explorans, vel credens? Alia conditione venisti, et cum alio pacto (a) dignatus es illa gratia. Ac si hæc sentiens gratia donatus es, fidem et pacta violasti, et in tremendis quidem horrendisque mysteriis fidem obtulisti, extra mysteria vero constitutus, fidem circumscribis, et quæstionem moves.

3. *Anomæorum objectio. Opera Dei non capimus, quanto minus Deum.* — At vide quid dicat inimicus veritatis. Num frustra Deus ratiocinia nobis indidit? num frustra accepimus iudicii facultatem? Oportet rationibus investigare fidem, nec sine examine religionem esse. Recte. Verum examinis normam esse oportet divina eloquia, regulasque pietatis a Deo nobis traditas. Tu vero regulas transgressus, non

(a) Emendandus per occasionem est Leidradus de Baptismo cap. 6, ut in eo sic legatur : *Hæc pactiones fideles in curiam proferunt angelicam : nomina profitentium in libro excipiuntur vitæ, non a quolibet homine, sed a superiore cælitus potestate.* Veterum Analectorum Tom. 3. Cotelæ.

inhæres divinis Scripturis, sed divina scrutaris et vim infers veritati; et ubique affectas rationum magis sequi salebras, quam fidei servire, quasi aliorum peritiam habeas, aut aliorum, nempe quæ cernuntur, experientiam. Renuntia mihi ratiociniorum serie sultus, quomodo caelum stetit, in tanta altitudine, in tam immensa concavitate, et nullum in tanto ambitu fulcrum habens? Quomodo stetit, a quo gestatur, quæ fundamenta sunt quibus nititur? qua ratione per tantum tempus non solvitur pulchritudo, non perit concentus ejus? Ostende columnas quæ fulciant, ostende basim tantæ moli subjectam. Ecquid de caelo loquor, non de terra quam calco? Primum explica mihi terræ constitutionem. Quod enim super aquas fundata sit (*Psal. 23. 2*), hoc et ego accepi, et tu confiteris. At quomodo super aquas firmata sit, expone. Ne simpliciter sermonem excipias, sed quæstorum rationem redde : quomodo tot tantique montes, colles, valles super aquas ferantur. Dic quomodo mare separatum sit; dic quo pacto tot fluctibus agitato, et in immensam surgens altitudinem, cum arenam attingit solvatur, et legislatoris terminum reveatur. Interpretare, frater, quomodo cum una sit terra, una mater, diversæ plantæ sint, unde radices amaræ, unde dulces, unde fructuum varietates. Una terra germinans est, unus imber alit : unde differentia? Explica unde prodierunt fontes, et ex quibus abyssis : qua ratione hæc possint comprehendi. Verum quando de his dubitaverimus, unam habemus veram et piam quæstionum solutionem. Atque beatus David cecinit his verbis : *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide (Psal. 32. 4).* Opera sine fide comprehendi nequeunt, et Deus sine fide inveniri poterit? Opera non sine fide, et Filius demonstratione? *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide.* Verum nos, relictis veritatis hostibus, ad sanam tutamque fidem redeamus, piæque religionis regulam ostendamus, ipsa veritate effulgentem. Inter veteres Moyse nemo fide dignior : in recentioribus nemo Paulo sapientior. Quære veterem statum, et neminem Moyse majorem reperies : nam *Novi te, et invenisti gratiam præ omnibus¹ (Exod. 33. 12).* In novo Testamento nemo Paulo perfectior : *Vas enim electionis est (Act. 9. 15),* Christumque habet in seipso loquentem. Ne prætergrediaris terminos Moysis et Pauli. Quid invenit Moyses, comprehensionem substantiæ, an gloriam Dei? Moyses, fratres, venit in concupiscentiam Dei, ut homo religiosus, et ignoravit se rei impossibilis desiderio teneri : attamen per ea, quæ petiit a Deo, quid desideraret ostendit. Quid enim ait? *Obsecro, Domine, si inveni gratiam in conspectu tuo, manifeste videam te, ostende te mihi (Exod. 33. 13).* Frater erat is Philippi dicentis : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis (Joan. 14. 8).* Domine, tu dixisti, *Invenisti gratiam in conspectu meo : ostende mihi temetipsum, ut manifeste videam te.* Vidit quidem cum

¹ Cæsarii Quæst. 176 : πρὸς πάντας (f. παρὰ πάντας) ἀνθρώπους ἔγνωσάς, καὶ εὗρες χάριν ἐνώπιόν μου.

κακία, οὔτε πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ἀληθείας τολμήσασα ἰδεῖν, διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἄρνησιν, οὔτε πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ψεύδους, διὰ τὸν τοῦ λαοῦ φόβον.

Δεῖ τοίνυν καὶ ἡμᾶς, ἀδελφοί, τοῦτον τὸν κανόνα παρὰ τοῦ Κυρίου λαμβάνοντας, μὴ πάντα ταῖς ἐρωτήσεσι τῶν αἰρετικῶν διδόναι. Ὅταν κακῶς ἐρωτήσῃ αἰρετικὸς, ἀντερωτήσῃ δικαίᾳ λύσον αὐτῷ τὴν ἀτοπον πεῦσιν. Πυνθάνεται πολλάκις αἰρετικὸς· Οἶδας τὸν Θεόν, ἢ οὐκ οἶδας; Ἐάν εἶπης, ὅτι Οἶδα, εὐθέως ἐπάγει· Οἶδας οὖν ὁ εὐσεβεῖς; Ναί, φησὶν ὁ εὐσεβής. Τίς γὰρ ὅπως ὑπομένει λέγων, ὅτι Ὁ μὴ οἶδα σέβω; Πάλιν ἐπάγει· Οἶδας οὖν τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν; Ἐάν εἶπης, ὅτι Οὐκ οἶδα, εὐθέως ἀντιτίθῃσιν· Οὐκοῦν οὐκ οἶδας τί σέβεις. Ὅρα μοι [421] τὰ σχολιὰ ῥήματα· ὄρα μοι τῶν πονηρῶν ὄψεων τὰς ποικιλίας. Ὅρα; ἀλλ' οὐ δεῖ ταράττεσθαι. Ἐκεῖνο γάρ, ἀδελφοί, εἰδέναι χρῆ, ὅτι τοῦ εἰδέναι πολλοὶ τρόποι. Δύναται τις εἰδέναι ὅτι ἔστι Θεός, οὐ τὸ πῶς ἔστι. Ἐπεὶ καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων πολλὰ τῆς γνώσεως ὁδοί. Οἶδα τόνδε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇδε τῇ πόλει διάγοντα, οὐ μὴν οἶδα καὶ ποίαν μετέρχεται ἐργασίαν· οἶδα ἕτερον τῆνδε μετιόντα τὴν ἐργασίαν, οὐ μὴν οἶδα καὶ πόθεν φέρει τὸ γένος. Καὶ μέρει γάρ γινώσκω, μέρει δὲ ἀγνοῶ. Καὶ πάντως, οὔτε ἡ μερικὴ γνώσις ὀλόκληρον εἰσάγει γνῶσιν, οὔτε τὸ μὴ κατὰ πάντα γινώσκειν, τὴν μερικὴν ἀναίρει γνῶσιν. Τί οὖν; Οἶδα τὸν Θεόν ὅτι ἔστιν, ὅτι ἀγαθός ἔστιν, ὅτι ἀθάνατός ἔστιν, ὅτι ἀφθαρτός ἔστιν, ὅτι ἀπερινόητός ἔστιν, ὅτι ἀκατάληπτός ἔστιν, ἀσώματός ἔστιν, ἀναλλοίωτός ἔστι. Ταῦτα πάντα οἶδα, καὶ εἰδὼς προσκυνῶ. Τὸ δὲ πῶς ἔστιν οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐδιδάχθην πολυπραγματεῖν τὸ πῶς ἔστιν, ἀλλ' ὅτι ἔστιν. Τοῦ γὰρ Ἀποστόλου οὐδένα εὐρίσκω μείζονα διδάσκαλον, δυνάμενόν μοι κρείττονα τὴν εὐσεβείαν ὑποτίθεσθαι· ὃς λαμπρᾶ χρησάμενος τῇ φωνῇ ᾧδέ πη διδάσκει λέγων· Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον Θεῷ, ὅτι ἔστιν· οὐ τὸ πῶς ἔστιν, ἀλλ' ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. Ὡστε ὁ οἶδα σέβω. Οὐκ ἔμαθον οὐσίαν Θεοῦ πολυπραγματεῖν· πιστεύειν ἔμαθον, ἀδελφοί· πιστεύειν, οὐ πολυπραγματεῖν. Ἀνάγνωθί σου τὴν ὁμολογίαν, αἰρετικέ, τὴν ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ φοβερῷ μυστηρίῳ συμφωνηθεῖσαν. Ὅτε προσήλθες βαπτισθῆναι, τί εἶπες; ζητῶν, πολυπραγματεῖαν ἐρευνητῶν, ἢ πιστεύων; Ἄλλως ἦλθες, καὶ μετὰ ἄλλων συνθηκῶν κατηξιώθης τῆς χάριτος ἐκείνης. Εἰ γε κατηξίωσαι τοιαῦτα φρονῶν, καὶ παρεσπόνδησας τὰς συνθήκας, καὶ ἐπὶ μὲν τῶν φοβερῶν καὶ φρικτῶν μυστηρίων τὴν πίστιν προσήγαγες, ἐξωξὲ τῶν μυστηρίων γενόμενος, περιγράφεις τὴν πίστιν, καὶ προσφέρεις ζήτησιν.

γ'. Ἄλλ' ὄρα τί φησὶν ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας. Μὴ γὰρ ἀργῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς δέδωκε λογισμούς; μὴ γὰρ ἀπλῶς εἰλήψαμεν τοῦ νοῦ τὸ κριτήριον; Δεῖ καὶ λογισμοῖς ἐρευνητῶν τὴν πίστιν, καὶ μὴ ἀνεξέταστον εἶναι τὴν εὐσεβείαν. Καλῶς. Ἄλλὰ τῆς ἐξετάσεως ὄρον

εἶναι [δεῖ] τὰ θεῖα λόγια, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ ἡμῖν δοθέντας τῆς εὐσεβείας κανόνας. Σὺ δὲ τοὺς κανόνας ὑπερβαίνων, οὐ στοιχεῖς ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, ἀλλὰ πολυπραγματεῖς τὰ θεῖα, καὶ βιάζεις τὴν ἀληθειαν, καὶ πανταχοῦ σπεύδεις καὶ λογισμῶν ἀνωμαλία μᾶλλον ἀκολουθῆσαι, ἢ πιστεῖ δουλεῦσαι, ὡσπερ τῶν ἄλλων κατειληφῶς τὴν πείραν, ἢ τῶν ἄλλων ἐν πείρᾳ γενόμενος τῶν ὀρωμένων. Ἀπάγγειλόν μοι, λογισμῶν ἀκολουθία χρησάμενος, πῶς ἔστηκεν ὁ οὐρανός, εἰς τοσοῦτον ὕψος κοιλαινόμενος ἀπειρον, καὶ μηδὲν ἐν τοσαύτῃ περιγραφῇ τὸ ὑπερεῖδον ἔχων, πῶς ἔστηκεν, τίνι βαστάζεται, τίνες αἱ κρηπίδες ἐφ' ὧν ἐστήρικται; πῶς ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ οὐ λύεται τὸ κάλλος, οὐκ ἀφανίζεται ἡ ἀρμονία; Δείξον τοὺς βαστάζοντας κίονας, [422] δείξον τὴν ὑποβάθραν τὴν τοσοῦτοις ὄγκοις ὑποκειμένην. Τί δὲ ἐρῶ περὶ οὐρανοῦ, καὶ οὐ περὶ γῆς ἦν πατῶ; Πρῶτον ἐρμήνευσόν μοι τῆς γῆς τὴν κατάστασιν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐπὶ ὑδάτων τεθεμελιώται, τοῦτο καὶ γὰρ παρέλαβον, καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖς. Πῶς δὲ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐστήρικται, ἐρμήνευσον. Μὴ ἀπλῶς ἀκολουθήσῃς τῷ λόγῳ, ἀλλὰ λογισμὸν ἀπόδος τῶν ζητουμένων· πῶς ὄρη τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα, καὶ βουνοὶ καὶ πεδιάδες ἐπὶ ὑδάτων φέρονται; Εἶπέ πῶς ἡ θάλασσα ἀφώρισται· εἶπέ πῶς ἡ τοσοῦτοις μαινομένη κύμασι καὶ εἰς ὕψος ἀπειρον κορυφουμένη, ἐπειδὴν πλησιάσῃ τῇ ψάμμῳ, λύεται, αἰδεῖται τὸν ὄρον τοῦ νομοθέτου. Ἐρμήνευσον, ἀδελφέ, πῶς μιᾶς γῆς ὄσης, μιᾶς μητρὸς, διάφορα τὰ βλαστήματα, πόθεν αἱ πικραὶ ῥίζαι, πόθεν αἱ γλυκεῖαι, πόθεν τῶν καρπῶν αἱ διαφοραὶ. Μία γῆ βλαστάνουσα, εἰς ὄμβρος ὁ τρέφων, πόθεν ἡ διαφορά; Ἐρμήνευσον πόθεν προΐεσαν αἱ πηγαὶ, καὶ ἐκ ποίων ἀδύσσων, πῶς ταῦτα δυνατόν καταλαθεῖν. Ἄλλ' ὅταν περὶ ταῦτα ἀπορήσωμεν, ἔχομεν μίαν ἀληθῆ καὶ εὐσεβῆ τῶν ἀπορουμένων τὴν λύσιν. Καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐμελώδησεν ᾧδέ πη λέγων· Ὅτι εὐθύς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Τὰ ἔργα ἄνευ πίστεως οὐκ ἔστι καταλαθεῖν, καὶ Θεὸν ἄνευ πίστεως εὐρεῖν δυνατόν; Τὰ ἔργα ἄνευ πίστεως, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἀποδείξει; Ὅτι εὐθύς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Ἄλλὰ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας ἀφέντες ἡμεῖς, ἐπὶ τὴν ὑγιῆ καὶ ἀσφαλῆ τῆς πίστεως (sic) ἐπανέλθωμεν, καὶ δεῖξωμεν τὸν κανόνα τῆς εὐσεβείας, δι' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐκλάμποντα. Οὐδεὶς Μωϋσέως ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἀξιοπιστότερος, οὐδεὶς Παύλου ἐν τοῖς νέοις σοφώτερος. Ἐρεῦνησον τὴν παλαιὰν κατάστασιν, καὶ Μωϋσέως οὐδένα μείζονα εὐρήσεις· Ἐγγὼν γὰρ σε, καὶ εὖρες χάριν παρὰ πάντας. Οὐδεὶς Παύλου ἐν τῇ Νέᾳ τελειότερος· Σκεῦος γὰρ ἔστιν ἐκλογῆς, καὶ λαλοῦντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστόν. Μὴ ὑπερβῆς τοὺς τοῦ Μωϋσέως ὄρους καὶ τοῦ Παύλου. Τί εὖρε Μωϋσῆς, κατάληψιν οὐσίας, ἢ δόξαν Θεοῦ; Μωϋσῆς, ἀδελφοί, ἦλθεν εἰς ἐπιθυμίαν Θεοῦ, ὡς ἄνθρωπος φιλόθεος, καὶ ἠγνόησε μὲν, ὅτι ἀδύνατον ἐπεθύμει· ὁμῶς δὲ δι' ὧν ἦτησεν τὸν Θεόν, ἔδειξεν. Τί γὰρ φησι; Δέομαι, Κύριε, εἰ εὖρηκα χάριν ἐνώπιόν σου, γνωστῶς ἴδω σε, ἐμφάνισόν μοι σαυτόν.

* Forte πολυπραγματῶν, ἐρευνητῶν. COTELER.

Ἄδελφός ἦν οὗτος τοῦ Φιλίππου τοῦ λέγοντος· Δείξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Κύριε, σὺ εἶπας, ὅτι: *Εὗρες χάριν ἐνώπιόν μου, ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, ὅπως γνωστῶς ἴδω σε.* Εἶδε μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς βάρου, εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ ὄρους Σινᾶ, εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐκ διαφόρων ἐπιφανέντα τόπων, καὶ διαφόρως τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ἐνδειξάμενον· ἀλλ' ὁ μακάριος ἐκεῖνος Μωϋσῆς αὐτὸν ἰδεῖν ἐπόθει τῆς φύσεως τὸν χαρακτήρα· ἄνθρωπος ὢν, ἀνθρώπινα περὶ τῆς ὑπερκοσμίου δυνάμεως ἐφαντάζετο. Ὁ δὲ Θεὸς τὸν μὲν [423] πόθον τοῦ πιστοῦ θεράποντος ἐδέξατο· πείθει τὴν ἀνθρωπίνην ὀρεξίν τῶν ἀδυνάτων ἐπιθυμοῦσαν. Τί γὰρ φησι πρὸς αὐτόν; *Οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται.* Οὐ χωρεῖ ποθούμενον ἢ τῶν ποθούντων δύναμις, οὐ φέρει θνητὴ ὄψις τὴν ἀθάνατον φύσιν. Τί οὖν, ὦ Δέσποτα, καταλιμπάνεις τὸν πόθον ἀπαραμύθητον, καὶ οὐδὲ σκιάν παρέχεις τῆς ἐπιθυμίας τῷ φανταζομένῳ τοσοῦτον πόθον; Ὅθεν φησί· *Τίθημί σε εἰς τὴν πέτραν, καὶ σκεπάζω τῇ χειρὶ μου· καὶ ἐν τῷ παρέρχεσθαι τὴν δόξαν μου ὄψῃ τὰ ὀπίσθια, τὰ δὲ ἐμπρόσθια οὐκ ὄψῃ.* Ἐν τῷ παρέρχεσθαι, οὐκ εἶπεν, Ἐμὲ, ἀλλὰ, *τὴν δόξαν μου*· οὐ γὰρ ἔστιν, ὑπερβάντα τὴν δόξαν, οὐσίαν εὐρεῖν. Μωϋσῆς οὐδὲν εὔρε πλεόν δόξης, καὶ ταύτην οὐκ εἶδεν εἰς ὀλόκληρον, ἀλλὰ τὰ νῦτα· οὐκ ἐπειδὴ νῶτοις καὶ στήθεσι διαγέγραπται ἡ θεία φύσις· ἀπλῆ γὰρ ἔστι καὶ ἀσύνθετος· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἑαυτὸν οὕτω γνωρίζει, οὐ κατὰ τὴν αὐτῷ πρέπουσαν ἀξίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμιν τῶν μελλόντων ἀπολαύειν τῆς ὄψεως. Μωϋσῆς δόξαν εἶφθασε, καὶ τὴν δόξαν οὐχ ὑπερέβη. Καὶ σὺ, αἰρετικέ, τὴν δόξαν ὑπερβάς, οὐσίαν Θεοῦ πολυπραγμονεῖς; Ἐλθωμεν καὶ ἐπὶ τὸν μακάριον Παῦλον. Παῦλος ἐν τῇ Νέα Καταστάσει, ἐγκύφας μερικαῖς τισιν οἰκονομίαις τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡσπερ ἰλιγγιάσας τὰ βάθη τῆς ἐννοίας, τὴν μεγάλτην ἐκείνην καὶ ἐκπλήξεως γέμουσαν ἀνεβόησε φωνήν, ὧδέ πη λέγων· *Ὡ βάθος πλούτου σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερευνήτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἐγνωκοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; Καὶ τὸ τέλος τοῦ λόγου· Ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.* Ὅρας ὅτι εἰς τὴν δόξαν ἐλθὼν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὄρον οὐχ ὑπερέβη; Καὶ τί περὶ ἀνθρώπων λέγω; Ἀνάθηθι πρὸς τὰ ὑπερκόσμια τῇ ἐννοίᾳ· ἐρώτησον τοὺς οὐρανοὺς καὶ εἰπέ· Τί μοι περὶ Θεοῦ ἀναγγέλλειν δύνασθε; οὐρανοί, διηγήσασθέ μοι ποταπὸς ὁ Θεός· ἀπαγγείλατέ μοι τί ἔστιν οὐσία ὁ Θεός. Ἀλλ' οὐκ ἀποκρίνονται οἱ οὐρανοί, περὶ τῶν ἀδυνάτων ἐρωτώμενοι. Ἀλλὰ κἂν ταῦτα τολμηρῶς ἐπερωτήσης, ἀποκριθήσεται διὰ τοῦ θαυμασίου Ἱερεμίου τὸ θεῖον ἐκεῖνο λόγιον· *Ἐφριξεν οὐρανὸς ἐπὶ τοῦτο.* Φρίττει γὰρ

οὐρανὸς ἀληθῶς, ὅταν ἴδῃ τὴν θείαν πολυπραγμονουμένην φύσιν. Ἀντικρούσει δὲ καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ, τὴν ἀμετρον πολυπραγμοσύνην κολάζων, καὶ ἔρεϊ, *Οὐκ ἤκουσας, ὅτι οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται φύσιν Θεοῦ, ἀλλὰ, Δόξαν Θεοῦ.* Οὐκ αὐτὸς σοὶ διὰ τῆς ἀγίας κιθάρας ἀνεβόησεν, ὅτι *οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, οὐ φύσιν Θεοῦ; Οὐκ οὐσίαν ἐρμηνεύουσιν, ἀλλὰ δόξαν Θεοῦ ἀναγγέλλουσιν.* Ἀλλὰ μὴ νομίζῃς τὰς ὑπερκοσμίου δυνάμεις εἰδέναι τι πλεόν. Ἐρώτησον ἀγγέλους, ἐρώτησον λέγω, οὐκ ἐπειδὴ ἐπιτέτραπται [424] σοὶ προσομιλεῖν ταῖς ἄνω δυνάμεσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τῆς Γραφῆς ἔχεις τὰ φάρμακα, καὶ τὰ ἐπιστομίζοντά σου τὴν θρασύτητα. Ἐρώτησον τοὺς ἀγγέλους· ἐρώτησον ὅταν ἴδῃς αὐτοὺς ἐπὶ γῆς χορεύοντας ἢ ἀνυμνοῦντας. Εἶπε αὐτοῖς· Τί καινὸν διδάσκετε; τί ξένον ἀπαγγέλλετε; καὶ εὐθέως ὁ θεῖος χορὸς ἀποκριθήσεται σοὶ διὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων· *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.* Ἦλθον ἐπὶ γῆς ἄγγελοι, καὶ τῆς δόξης τοὺς ὄρους οὐχ ὑπερέβησαν· καὶ αἰρετικοὶ τούτους ὑπερβαίνειν οὐκ ὤκνησαν. Ἀλλὰ μὴ τι αἱ ἀνωτάτω δυνάμεις, αἱ ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους; λέγω δὴ αἱ τῶν ἀρχαγγέλων. Εἰσὶ δὲ ἐκεῖναί· φύσεις διακεκριμέναι. Ἐρώτησον τὰ Χερουβιμ, τὸν βασιλικὸν θρόνον· Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβιμ, ἐμφάνηθι. Ἐρώτησον τὰ Χερουβιμ ὡς θρόνον σαπφείρινον, καὶ ἐν τῷ θρόνῳ καθήμενον ὡς ὁμοίωμα Υἱοῦ ἀνθρώπου. Καὶ φωνὴ ἐγένετο τῶν Χερουβιμ, ὡς ὑδάτων πολλῶν βοῶσα· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς.*

δ'. Ὅρας καὶ τῶν Χερουβιμ τὴν εὐλάβειαν; Ἐφθασεν εἰς δόξαν, καὶ οὐχ ὑπερέβη τὸν ὄρον. *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου.* Καὶ πῶς; Ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς· ἵνα δείξῃ σοὶ, ὅτι καὶ ἐν τοῖς οὐρανίοις τόποις αὐλίζεται, καὶ πολὺ ὑψηλοτέραν τῶν οὐρανίων δυνάμεων καὶ ἀοράτων ὑπέρκειται τὴν ἀξίαν. Οὐ φθέγονται ὡς πλησιάζοντες, ἀλλ' ὡς πόρρω ἀφεστηκότες τῆς θείας ἀξίας· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς.* Οὐχ ὅτι τόπον ἔχει· πάντα γὰρ περιγράφει τόπον· ἀλλὰ τόπον Θεοῦ καλεῖ τὴν περὶ αὐτὸν ἀξίαν. Εἶδες τῶν Χερουβιμ καὶ φωνήν; *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου.* Καὶ οὐδὲν πλεόν ἀνήγγειλε. Δεῖ γὰρ σε κύκλῳ παρεστῶτα, εἰδέναι τὰ τοῦ Θεοῦ καταγγέλια. *Τὰ γὰρ Σεραφίμ εἰστήκει κύκλῳ αὐτοῦ.* Τί τοίνυν μαθεῖν ἔστι παρ' ὑμῶν; Μὴ κωλύσητε. Ἀλλ' ἔρεϊ κακεῖνα, ὅτι κἂν ὑπερέχωμεν τὴν ἀξίαν, ἀλλ' ἐπιγινώσκωμεν ἡμῶν τῆς φύσεως τοὺς ὄρους, καὶ οὐχ ὑπερπηδῶμεν τὰ μέτρα τῆς γνώσεως· οὐ πολυπραγμονοῦμεν ἡμῶν τὸν κτίσαντα, οὐ περιεργαζόμεθα τὸν τιμήσαντα. Οἶδαμεν τὴν ἀκατάληπτον φύσιν, ὅτι οὐχ ὑποβάλλεται ζητήσεσιν, οὐ δουλεύει λογισμῶν ἀκολουθίαις· ὑπερέχει πᾶσαν ὁμοῦ καὶ ἀγγελικὴν κατάστασιν καὶ ὑπερκόσμιον ἐννοίαν καὶ πᾶσαν ὑπερουράνιον δύναμιν ἢ δόξα τοῦ προσκυνουμένου. Διὰ τοῦτο καὶ

^a Cod. ζήτησιν. Coltel. conj. ζητήσεσιν.

in rubo, vidit eum ex monte Sina, vidit eum diversis in locis apparentem, et variis modis presentiam suam indicantem, at beatus ille Moyses ipsam videre cupiebat naturæ formam. Nam homo cum esset, humana de superna illa virtute imaginabatur. Deus autem desiderium fidelis famuli approbavit, flexitque humanum affectum impossibilia cupientem. Quid enim ait illi? *Nemo videbit faciem meam et vivet* (Exod. 33. 20). Desideratum non capit virtus desiderantium: non fert mortalis oculus immortalem naturam. Quid ergo, Domine? relinquis sine solatio amorem, ac ne umbram quidem præbes desiderii, ei qui tantum amorem animo concepit? Quamobrem ait: *Pono in petra, et protego manu mea: et cum transibit gloria mea, videbis posteriora: anteriora vero non videbis* (Exod. 33. 22. 23). Non dixit, Cum pertransibo, sed, *Cum transibit gloria mea*. Non enim licet, prætergrediendo gloriam, essentiam reperire. Moyses nihil plus quam gloriam invenit, neque illam totam vidit, sed dorsum: non quod dorso et pectore delineata sit divina natura: simplex enim est et incomposita; sed quia Deus sic se cognoscendum præbet, non secundum sibi congruentem dignitatem, sed secundum facultatem eorum, qui ipsum visuri sunt. Moyses ad gloriam pertigit, et gloriam non supergressus est: at tu, hæretice, gloriam transgressus, substantiam Dei curiose scrutaris? Veniamus et ad beatum Paulum. Paulus in Novo Testamento, cum consideraret particulares quasdam Dei dispensationes, quasi vertigine captus in profundo cogitationis, stupore plenam vocem emisit his verbis: « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei » (Rom. 11. 33-36)? Finisque sermonis: « Quoniam ex ipso per ipsum et in ipso sunt omnia; Ipsi gloria in sæcula. » Viden' eum cum ad gloriam Dei venisset, terminum non excessisse? Ecquid de hominibus dico? Cogitatione ascende ad cælestia; interroga cælos et dic: Quid mihi de Deo narrare potestis? cæli, narrate mihi qualis sit Deus, renuntiate mihi quæ sit essentia Dei. Verum non respondent cæli, de iis quæ eorum facultatem superant interrogati. Sed si hæc audacter quæsieris, respondebit per admirabilem Jeremiam, divinum illud proferens eloquium: *Inhorruit cælum super hoc* (Jer. 2. 12). Inhorrescit enim vere cælum, ubi viderit naturam divinam indagari. Ex opposito canet beatus David, temerariam curiositatem plectens, et dicet: Non audisti illud, *Cæli enarrant*, non naturam Dei, sed *gloriam Dei*. Nonne ipse tibi per sanctam citharam clamavit, *Cæli enarrant gloriam Dei* (Psal. 18. 1). Non naturam Dei, non substantiam declarant, sed gloriam Dei annuntiant. Cæterum ne putes cælestes virtutes quid ultra cognoscere. Interroga angelos, interroga, inquam, non quod tibi concessum sit cum supernis virtutibus congregari, sed quia ex Scriptura remedia habes, quæque audaciam tuam reprimant. Interroga angelos: interroga eos cum videris in

terra choreas agentes, aut hymnos canentes. Dic illis, Quid novi docetis? quid insoliti annuntiat? statimque divinus chorus per sancta evangelia respondebit tibi: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum* (Luc. 2. 14). Venerunt in terram angeli, et gloriæ terminos non prætergressi sunt; hæretici vero hos transgredi non dubitaverunt. Sed num forte supernæ virtutes, quæ super angelos sunt? Archangelos dico: sunt autem illæ naturæ distinctæ. Interroga Cherubim, regium solium: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* (Psal. 79. 2). Interroga Cherubim, thronum sapphirinum, et in throno sedentem, velut similitudinem Filii hominis (Ezech. 10. 1. et 1. 26. 24). Et vox facta est Cherubinorum, quasi aquarum multarum, clamans: *Benedicta gloria Domini de loco suo* (Ibid. 3. 12).

4. Vides Cherubinorum reverentiam? Pervenerunt ad gloriam, et intra terminum manserunt: *Benedicta gloria Domini*. Quomodo? *De loco suo*: ut ostenderetur tibi eam in cælestibus locis commorari, et longe altiore esse dignitate ipsis cælestibus et invisibilibus virtutibus. Non loquuntur quasi prope stantes, sed ut longe a divina dignitate distantes: *Benedicta gloria Domini de loco suo*. Non quod locum habeat; omnem enim circumscribit locum; sed locum Dei vocat eam quæ circa eum est dignitatem. Vidisti Cherubinorum vocem? *Benedicta gloria Domini*. Et nihil amplius annuntiarunt. Oportet enim te circum adstantem, nosse ea quæ a Deo nuntiantur. Nam *Seraphim stabant in circuitu ejus* (Isai. 6. 2). Quid ergo a vobis discemus? Nolite prohibere. Verum illa quoque dicent: Quamvis dignitate præcellamus, novimus tamen naturæ nostræ fines, nec cognitionis mensuram prætergredimur: non curiose scrutamur Creatorem nostrum, non exploramus eum qui nos honore affecit. Novimus incomprehensibilem naturam non subjici quæstionibus, nec obnoxiam esse ratiocinationum seriei; superat omnem angelicum statum omnemque vim cælestem gloria ejus qui adoratur. Ideo et nos non transcendimus terminos. Non præterierunt Cherubim (a), sed cum omni reverentia cælestem

(a) Totus ordo orationis postulat *Seraphim*, quamvis in loco Isaïæ, et Cherubinos pro Seraphinis posuerit Philastrius Hæresi ult., ac Paulinus Natali 9, p. 605, ipseque Chrysostomus in illud, *Pater, si possibile est, etc.*, et Cherubinos Seraphinis jungat Epiphanius Ancorati cap. 10, 26, cum Severiano Orat. 2 de mundi creatione, et Philastrio Hæresi extrema et penultima, pariterque hymnus Cherubicus appellari soleat, qui Seraphicus est. Sicut vice versa in locum Cherubinorum Exodi et Paralipom. Seraphini substituantur Actione 3 synodi VII, seu in disputatione illic prolata Judæi et Christiani (ubi tamen Cod. reg. 1026, f. 266, *Cherubim* habet, ut et alter interpretum) et ab Andrea Crentensi Oratione 3 in dormitionem Deiparæ: necnon thronus Seraphicus instar Cherubici in eodem Andrea legitur Orat. in ramos palmarum, atque in Theophane Ceraræo Hom. 53, ac 60. *Αἱ γὰρ ἡ θεία τῶ Μωϋσῆ Πόρρον Χερουβίμ καὶ Σεραφίμ*, hoc est, *Dicit Deus Moysi: Fac Cherubim et Seraphim*. Epist. 1 Gregorii II ad Leonem Isaurum. Accedit huc, quod notavi ad Constit. apost., Cherubim et Seraphim confundi apud Cyrillum Hierosolymitanum Catechesi mystagogica 5, cui nunc addas velim tum cognominem Alexandrinum lib. 9 et 10 de Adoratione in spiritu et veritate, ubi etiam nomini Seraphim dat interpretationem nominis Cherubim, cum rectius interpretetur ad Isaïæ caput 6, et ad Joannis 12, 41, tum narrationes de inventione S. crucis, apud Gretserum c. 1697, 1706, 1707, 1714, tum Anastasium Sinaitam 12 in

Illud hymnum modulantur : *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus* (Isai. 6. 3). Non pudore te afficit Paulus et Moyses, qui gloriam non prætergressi sunt? Pudore te afficiet cælum, gloriam enarrans. Sed nec persuadet tibi cælum? Pudorem inferent angeli. At angelos despicias? Reverere Cherubinos. Verum illos etiam audacter prætergrederis? Te Seraphim eo reducant ut sapias. At nec cælestibus nec terrenis documentis morem geris? Extra sacrum chorum mane, sponte exsula a divinis atriis. Non potes enim Deum curiose scrutari, et inter fideles numerari. Ecquid de Deo dico? Nescis formidandum esse Dei naturam audacter scrutari? Imo ne ipsa quidem opera Dei si volueris accuratius rimari, dignum te putabit Deus familiaritate sua, sed longe repellet, ut qui impossibilia aggrediaris. Moyses talis tantusque vir, tot miraculorum patrator, qui mediator Dei et hominum fuit, cui mare divisum est, qui manna de cælis deduxit : hic ubi unum ex Dei jussis ausus est humana ratione metiri, nec divinæ concessit potentiae, inexorabilem poenam incurrit. Ut enim pervenit ad petram, dixit ad populum : *Popule dure et incredule, num de petra hac potero vobis dare aquam* (Num. 20. 10)? Et quid illi Deus : *Pro eo quod non glorificasti me coram synagoga, non ingredieris in terram, quam juravi* (Ibid. v. 12). Hic mihi mentem diligenter adhibe. *Pro eo quod non glorificasti me.* Quid erat glorificare? Dicere, Omnia potest Deus. Peccatum enim est contra Deum rationibus gesta ejus examinare, nec divinæ virtuti permittere, quæ super omnia operatur quæ sua sunt. Defensionem instituit David pro Moyse lapso, non mente, sed lingua (Psal. 105. 33). Nam justorum delicta in lingua sunt, impiorum crimina in mente. Ac sicut impius mente quidem a Deo sejungitur, videturque tamen ratione labiorum aliquantum ad eum accedere; nam *Populus hic labiis me honorat, cor autem ejus longe est a me* (Isai. 29. 13): sic et pius firmo corde præditus, sæpe lingua labitur. Ideo David Moysis defensionem suscipit, propheta prophetam purgat : *Et irritaverunt eum ad aquam contradictionis, et vexatus est Moyses propter eos* (Psal. 105. 32); non propter se. Quid autem sibi vult illud, *Propter eos*? Non ex proprio animo incredulitatem exhibuit, sed conturbatus ex contradictione populi, non amplius mentem habuit puram, utpote conturba-

tam. Hæc loquutus sum ab officina iniquitatis prolata. Ubi audisti genitum et ingenitum? ubi audisti novas illas, insanas fastusque plenas dictiones? Circumspecta sunt illa, quæ Spiritus sunt, et inducta vicissim ea quæ sunt diaboli. Si hæc quæris, Paulum quare tibi vindicas doctorem? si hæc curiose exploras, Petrum te habere quid gloriaris? Fidem nega, et profer quæstionem. Sed a Scriptura, inquit, non recedo, absit. Inimicus et *** (a) discipulus et ratiocinatorum magister? Explica mihi qui ratiocinia sectaris, quomodo Christus januis clausis ingressus sit. Quid opus est alia tractare? Nam sæpe et dicentibus et audientibus detrimento sunt. Non dico tibi, invisibilem naturam expone : quomodo genuit Pater, quis divinæ generationis modus; dispensationis (b) modum requiro.

5. Dic quomodo januis clausis ingressus sit Servator, quomodo ingressum fuerit corpus (Joan. 20. 26). Negat natura corporis *** evangelia. Si fidem sequar, veritas est certissima. Quomodo januis clausis ingressus est? Non erat enim incorporea natura, quæ corpora omnia penetrat; sed erat cum incorporea corpus; idque erat incorporeæ naturæ organum. Hoc quippe corpus humanum Servator habuit. Certe discipuli ad novum miraculum respicientes, existimarent spiritum esse, quia illud naturam corporis superabat. *** dubitantibus ait : *Palpate me, et videte, quia spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere* (Luc. 24. 39). Quomodo ingressus est? num asseres instar aeris soluti sunt? an forte corpus extenuatum est, sicque permeavit ligni crassitudinem? At neque tu dicere potes, neque ego explanare valeo : nihil horum mihi Scriptura tradidit, rem non curiose perquiro : ea quæ prædicavit sequor, etiamsi nollem. Ingressum esse credo : quomodo autem non exploro. Ne putes *** clausis januis ingressus est. Non dixit, Rarefacta aut soluta janua ingressus est, sed *Januis clausis*. Quod factum est narravit; quis rei modus fuerit non declaravit. Exiit Petrus e carcere; sed apertæ sunt ei januæ, idque Scriptura significavit his verbis : *Porta ferrea ultro aperta est eis* (Act. 12. 10). Non dixit, Ultro suscepit Petrum transeuntem : humanum quippe corpus erat, et ex humana massa. Corpus vero Christi humanum quidem erat, ob cognationem quam nobiscum habet; divinum autem ob unionem Verbo, et ob admirabilem Virginis partum (c). Quomodo januis clausis ingressus est? quomodo cælis clausis ascendit? O temeritatem talia au-

(a) Hic et tribus in locis sequentibus, qui asteriscis notantur, testificatur Cotelierius desiderari quinque lineas ad singulos.

(b) Per dispensationem (Græc. *ἀποκρίσις*) intelligas incarnationem Christi, seu potius totam seriem natalium, operum, et mortis Christi, quæ in redemptionem humani generis cedunt.

(c) Juxta hunc locum corrigi velim Rusticum, quando notat ad Synodum Chalcedonensem : *Melior interpretatio sit eo quod Deus Verbum incarnatione et inhumanatus sit et conceptione univerit templum*; ita ut scribatur, *melior interpretatio sit, eo quod Deus Verbum incarnatus et inhumanatus sit, et ex conceptione univerit templum*. Tom. 1 recentis præclaræque Collectionis Baluzianæ col. 1080. Cotelier.

Hexaemeron; tum denique Theodorum Prodromum, in eodem Gretsero c. 2569. Quod autem hoc in loco Chrysostomus Seraphinos ponat supra Cherubinos, Oratione vero tertia de Incomprehensibili contra faciat, quam rationem dabitur? scilicet in re arbitraria et incerta, variationi opinionis locum esse. Porro ex Oratione Nicetæ Paphlagonis in laudem Bartholomæi apostoli, Novissimi Auctarii Combesisiani p. 507, 598, ubi ordines angelici gradatim enumerantur, excidisse videntur vitio antiquarii, virtutes; et Oratione in Thomam p. 570, *throni*; quemadmodum liquet per consimilem enumerationem Nicetæ Orat. in Petrum et Paulum p. 554, et Orat. in Judam Thadæum p. 431. Consulere adhuc potes Notas ad Apostolicorum Opera c. 512, insuperque S. Irenæum lib. I, cap. 1, p. 21, et in Epiphano Hær. 51, n. 17, p. 184, C, D. Ac demum a ista Philastrii cap. postremo, *Nam Cherubim plenitudo scientiæ dicitur, et virtus ignea peragrans appellatur, me vide; audacter enim induco, et Seraphim virtus ignea flagrans appellatur.* Cotelier.

ἡμαῖς οὐχ ὑπερβαίνομεν τοὺς ὅρους. Οὐχ ὑπερέβη τὰ Χερουβίμ, ἀλλὰ μετὰ πάσης εὐλαβείας τὸν οὐράνιον ἐκείνον ὕμνον ἀναμέλπει· Ἅγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος [425] Σαβαώθ, πλήρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Οὐ δυσωπεῖ σε Παῦλος καὶ Μωϋσῆς, δόξαν μὴ ὑπερβαίνοντες; Δυσωπήσει σε ὁ οὐρανός, δόξαν ἀπαγγέλλων. Ἄλλ' οὐ πείθει σε ὁ οὐρανός; Δυσωπήσουσιν ἄγγελοι. Ἄλλ' ἀγγέλων καταφρονεῖς; Φοβήθητι τὰ Χερουβίμ. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ὑπερβαίνεις τῆ τόλμῃ; Σωφρονιζέτω σε τὰ Σεραφίμ. Ἄλλ' οὔτε ὑπερκοσμίοις, οὔτε ὑποδείγμασιν ἐπιγείοις πείθῃ; Ἐκτὸς γενοῦ τῶν ἱερῶν χορῶν, ἐξόρισον σεαυτὸν τῶν θείων αὐλῶν. Οὐ δύνη γὰρ Θεὸν πολυπραγμονεῖν, καὶ ἐν τοῖς πιστοῖς ἀριθμεῖσθαι. Καὶ τί λέγω περὶ Θεοῦ; Οὐκ οἶδας, ὅτι φοβερόν τὸ κατατολμᾶν καὶ ἐρεινᾶν Θεοῦ φύσιν; Οὐδὲ αὐτὰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἂν θέλης πολυπραγμονῆσαι, ἀξιὸν σε ὁ Θεὸς ἡγεῖται τῆς ἑαυτοῦ οἰκειότητος, ἀλλ' ἐκθάλλει μακράν, ὡς τῶν ἀδυνάτων κατατολμῶντα. Μωϋσῆς ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικούτος ἀνὴρ, ὁ τῶν τοσοῦτων θαυμάτων ἐργάτης, ὁ γενόμενος μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὃ διηρέθη θάλασσα, ὃς τὸ μάννα ἐξ οὐρανῶν ἐπήγαγεν· οὗτος, ἐν ἑνὶ τῶν ὑπὸ Θεοῦ κελευσθέντων τολμήσας ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ μετῆσαι, καὶ μὴ τῇ θείᾳ δυνάμει παραχωρῆσαι, ἀπαραίτητον ἔσχεν τὴν δίκην. Ὡς γὰρ ἔφθασεν ἐπὶ τὴν πέτραν, λέγει πρὸς τὸν λαόν· Ὡ λαὸς σκληρὸς καὶ ἀπειθής, μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης δυνήσομαι ὑμῖν δοῦναι ὕδωρ; Καὶ τί πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; Ἄνθ' ὧν οὐκ ἐδόξασάς με ἐνώπιον τῆς συναγωγῆς, οὐκ εἰσελεύσῃ εἰς τὴν γῆν, ἦν ὡμοσα. Ἐνταῦθά μοι πρόσεχε τὸν νοῦν ἀκριβῶς· Ἄνθ' ὧν οὐκ ἐδόξασάς με. Τί γὰρ ἦν τὸ δοξάσαι; Τὸ εἰπεῖν· Πάντα δύναται ὁ Θεός. Ἄμαρτία γὰρ ἐστὶν εἰς Θεὸν τὸ λογισμοῖς ἐξετάζειν τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα, καὶ μὴ τῇ θείᾳ δυνάμει παραχωρεῖν, ὑπὲρ πάντα τὰ ἑαυτῆς ἐργαζομένη. Ἀπολογεῖται Δαυὶδ ὑπὲρ Μωϋσέως σφαλέντος, οὐ διανοίᾳ, ἀλλὰ γλώττῃ. Τῶν γὰρ δικαίων ἀμαρτήματα περὶ τὰ χεῖλη· τῶν δὲ ἀσεβῶν τὰ ἀδικήματα περὶ τὴν διάνοιαν. Καὶ ὡσπερ ὁ ἀσεβὴς ἀπεσχοίνισται μὲν τῇ διανοίᾳ, δοκεῖ δὲ πως πλησιάζειν τῷ Θεῷ περὶ τὰ χεῖλη· Ὁ λαὸς γὰρ οὗτος τοῖς χεῖλεσί με τιμᾶ, ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· οὕτως ὁ εὐσεβὴς ἐρρωμένην ἔχων τὴν καρδίαν, ὀλισθαίνει πολλάκις περὶ τὴν γλῶσσαν. Διὰ τοῦτο ὁ Δαυὶδ ἀπολογεῖται ὑπὲρ Μωϋσέως, προφήτης ὑπὲρ προφήτου· Καὶ παρώργισαν αὐτὸν ἐφ' ὕδατος ἀντιλογίας, καὶ ἐκακώθη Μωϋσῆς δι' αὐτούς· οὐ δι' ἑαυτὸν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, δι' αὐτούς; Οὐ παρά τὴν ἰδίαν γνώμην τὴν ἀπιστίαν ἔδειξεν, ἀλλὰ θολωθεὶς ὑπὸ τῆς ἀντιλογίας τοῦ λαοῦ, οὐκέτι εὔρε τὸν λογισμὸν καθαρὸν, ὡς ἐν συγχύσει. Ταῦτα ἐλάλησα τὰ ὑπὸ τοῦ ἐργαστηρίου τῆς ἀδικίας προσφερόμενα. Ποῦ ἤκουσας ἀγέννητον καὶ γεννητόν; ποῦ ἤκουσας ἐκεί-

νας τῆς πολυμανοῦς καὶ πολυφαντάστους διαλέκτους*; Περιεγράφη τὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἀντεισῆχθη [426] τὰ τοῦ διαβόλου. Εἰ ταῦτα ζητεῖς, Παῦλον διὰ τί ἐπιγράφεις διδάσκαλον; Εἰ ταῦτα πολυπραγμονεῖς, Πέτρον τί σεμνώνει ἔχειν; Ἄρνησαι τὴν πίστιν, καὶ προσένεγκε ζήτησιν. Ἄλλ' οὐκ ἀναχωρῶ, φησὶ, τῆς Γραφῆς. μὴ γένοιτο. Ἐχθρὸς καὶ ... μαθητῆς καὶ λογισμῶν εἰσηγητῆς; Ἐρμήνευσόν μοι λογισμῷ δουλεύσας, πῶς ὁ Σωτὴρ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰσῆλθε; Τίς χρεῖα περὶ τὰ ἄλλα ἀσχολεῖσθαι; πολλάκις γὰρ ζημίαν καὶ τοῖς λέγουσι καὶ τοῖς ἀκούουσι φέρει. Οὐ λέγω· Περὶ τῆς ἀοράτου φύσεως ἐρμήνευσον· πῶς ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ, τίς ὁ τῆς θείας γεννήσεως τρόπος· τὸ τῆς οἰκονομίας ἀπαιτῶ.

ε'. Εἰπέ, πῶς θυρῶν κεκλεισμένων εἰσῆλθεν ὁ Σωτὴρ, πῶς εἰσῆλθε τὸ σῶμα. Ἡ τοῦ σώματος φύσις ἀρνεῖται ... τὰ Εὐαγγέλια. Ἐάν τῇ πίστει ἀκολουθήσω, ἀψευδῆς ἡ ἀλήθεια. Πῶς εἰσῆλθε κεκλεισμένων τῶν θυρῶν; Οὐ γὰρ ἦν ἡ ἀσώματος φύσις, ἡ πάντων τὰ σώματα τέμνουσα· ἀλλ' ἦν μετὰ τῆς ἀσωμάτου τὸ σῶμα· καὶ τοῦτο ἦν τῆς ἀσωμάτου φύσεως ὄργανον. Τοῦτο γὰρ εἶχε τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον ὁ Σωτὴρ. Ἀμέλει γοῦν οἱ μὲν μαθηταὶ πρὸς τὸ ξένον τοῦ θαύματος ἀποβλέποντες, ἐνόμισαν [ὅτι] πνεῦμά ἐστιν· ἐπειδὴ τὴν τοῦ σώματος φύσιν ἐνίκα τὸ προκείμενον. Ὁ ... μαι, λέγει πρὸς ἀμφιβάλλοντας· Ἐηλαφήσατέ με, καὶ βλέπετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστά οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμέ θεωρεῖτε ἔχοντα. Πῶς εἰσῆλθεν; Ἄρα αἱ σανίδες δίκην ἀέρος διελύθησαν; ἀλλ' ἄρα τὸ σῶμα ἐλεπτύνθη, καὶ οὕτως διῆλθε τὴν τοῦ ξύλου παχύτητα; Ἄλλ' οὔτε σὺ δύνη εἰπεῖν, οὔτε ἐγὼ ἐρμηνεῦσαι ἰσχύω· οὐδὲν μοι τούτων παρέδωκεν ἡ Γραφή· οὐ πολυπραγμονῶ· οἷς ἐκήρυξεν ἀκολουθῶ, κἂν μὴ θέλω. Ὅτι εἰσῆλθε πιστεύω, τὸ δὲ πῶς οὐ πολυπραγμονῶ. Μὴ νομίσης ... τῶν θυρῶν εἰσῆλθεν. Οὐκ εἶπεν, Ἀραιωθεῖσης ἢ διαλυθεῖσης τῆς θύρας εἰσῆλθεν, ἀλλὰ, *Κεκλεισμένων*. Τὸ γεγονὸς ἐκήρυξε· τίς ὁ τρόπος τοῦ γεγονότος οὐκ ἔδειξεν. Ἐξῆλθε Πέτρος ἀπὸ φυλακῆς· ἀλλ' ἠνοίχθησαν αὐτῷ αἱ πύλαι, καὶ ἡ Γραφή ἐπεσημίνατο λέγουσα, ὅτι Ἡ σιδηρᾶ πύλη αὐτομάτῃ ἠνοίγη αὐτοῖς· οὐκ εἶπεν, Αὐτομάτῃ ἐδέξατο Πέτρον διερχόμενον· ἀνθρώπινον γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐξ ἀνθρωπίνου φεράματος. Τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπινον μὲν, διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς συγγένειαν· θεῖον δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἔνωσιν, καὶ διὰ τὴν ξένην ὡδῖνα τῆς παρθένου. Πῶς εἰσῆλθε κεκλεισμένων τῶν θυρῶν; πῶς ἀνῆλθε κεκλεισμένων τῶν οὐρανῶν; Ὡ τῆς ἀτοπίας τῶν ταῦτα

* Sic Ms. perperam. Legendum forte, τὰς πολυμανεῖς καὶ πολυφαντάστους διαλέκτους. COTELER.

τολμούντων^α! ὦ τῆς εὐσεβείας τῶν πάντα πιστευόντων! Ἄλλὰ τί φησιν ὁ ἀντιλέγων; Οὐχ εὐρίσκωμεν τὴν πίστιν ἀσφαλῆ πανταχοῦ· εὐραμεν καὶ διολισθαίνουσαν· οὐ δεῖ πιστεύειν ἀνεξετάστως, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως. Πολλὰ δὲ συντρέχουσιν αὐτοῖς τῶν ἔξω. Ἀδελφὰ γὰρ τὰ φρονήματα καὶ τῶν αἵρετικῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων· κακείνα τῶν δαιμόνων εὐρέσεις, καὶ ταῦτα τῶν δαιμόνων διδασκαλῆαι. [427] Λέγουσιν οὖν τινες τῶν ἀντιπιπτόντων τῇ πίστει, ὅτι τὸ ἀλόγιστον αὐτῆς βλαβερόν· καὶ μὴ ἐξητασμένος λογισμὸς συνημμένος ἢ τῇ πίστει, οὐδαμοῦ κέρδος φέρει τῷ πιστεύοντι. Πόθεν γὰρ, φησὶν, ἐξετάσαι βούλη τῆς πίστεως τὴν φύσιν; θέλεις ἀνωθεν ἐξ αὐτῆς, φησὶ, τῆς δημιουργίας; Ζήτησον ὃν λέγετε πρωτόπλαστον. Εὐρίσκω ἀπὸ πίστεως πεσόντα. Βλέπε τοῦ πονηροῦ δαίμονος τὰ ῥήματα, τοῦ πάντα τολμῶντος ῥαδίως ἐπιχειρεῖν, οἷα τολμᾷ, οἷα φθέγγεται, οἷα προτείνει. Ὑμεῖς λέγετε, φησὶν, ὅτι ὁ ὄφις εἶπεν αὐτῷ· *Ἡ ἂν ἡμέρα φάγησθε, ἔσεσθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν*. Ἐπίστευσε τῷ ὄφει, πιστεύσας ἀπώλετο. Ἀρχὴ οὖν τῶν κακῶν πίστις. Ταῦτα πρὸς ἡμᾶς ἐκείνοι οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, οἱ τῆς εὐσεβείας πολέμιοι. Ἄλλ' ἠγνόησαν οἱ ἀσεβεῖς τὸν ἀληθῆ τῆς πίστεως ὄρον, οὐκ οἶδασιν ὃ προτείνουσι. Μὴ γὰρ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι πᾶς ὁ παντὶ πιστεύων, ἐκεῖνος πίστιν ἔχει, καὶ πιστὸς ἀναγορεύεται; οὐχ ὅτι ὁ πιστεύων τῷ τυχόντι, πιστὸς, ἀλλ' ὁ Θεῷ πιστεύων ἀληθινῶς. Μὴ γὰρ ἐδειξας, ὅτι Θεῷ πιστεύσας ἀπώλετο; Διαβόλῳ πιστεύσας ἔπεσε, Θεῷ ἀπιστήσας ὠλίσθησε. Τί διαστρέφεις τὰ ῥήματα; Ἄκουε Ἱερεμίου λέγοντος· *Ἀκούσατέ μου, οἱ μισοῦντες κρίσιν, οἱ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες*. Καὶ μὴν ἐχρῆν εἰπεῖν· Ἀρχὴ τῶν κακῶν ἀπιστία. Εἰ γὰρ ἐπίστευσε Θεῷ λέγοντι, *Ἡ ἂν ἡμέρα φάγησθε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*, οὐκ ἂν ὠλίσθησεν, ἀλλ' εἶχεν ἂν τὴν πίστιν, πίστιν ἀσφαλῆ πρὸς σωτηρίαν. Ποτὲ μὴ διάβαλε τὸ ὄνομα τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ ὁ παντὶ πιστεύων πιστὸς, ἀλλ' ὁ Θεῷ πιστεύων, οὗτος μόνος καὶ ἔστι καὶ λέγεται. Κατάλειπε ζητήσεις, καὶ ἀσπασαί πίστιν. Πίστις πάντα φωτίζει, πίστις πάντα ἀγιάζει, πίστις Πνεύματος ἀγίου καταξιοῖ. *Στέφανος* γὰρ *πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως*. Εἰ μὴ προέλαμπεν ἡ πίστις, δύναμις οὐκ ἠκολούθει τῷ ἀγίῳ. Ὅπου πίστις, ἐκεῖ καὶ δύναμις· ὅπου ἀπιστία, ἐκεῖ καὶ ἀσθένεια. Ἀρχὴ τῶν ἀγαθῶν πίστις· πηγὴ τῶν ἀγαθῶν πίστις. Λάβωμεν τὸ ὄπλον τῆς σωτηρίας. Τί λέξεις δουλεύεις, καὶ τὴν ἀλήθειαν φεύγεις; διατί προσφέρεις & μὴ τολμᾷ μήτε τῶν ἀγγέλων φύσις ἐρρυνῆσαι; Τί λέγω ἢ τῶν ἀγγέλων φύσις; & μήτε δαίμονες τολμῶσιν. Οὐ θέλεις ἀκολουθῆσαι Πέτρῳ; οὐ θέλεις ἀκολουθῆσαι Παύλῳ; οὐ τοῖς ἀγγέλοις; οὐ τοῖς Χε-

ρουδίμ; οὐ τοῖς Σεραφίμ; Γενοῦ καὶ μαθητῆς τῶν δαιμόνων. Εἶδον οἱ δαίμονες τὸν Σωτήρα, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· *Ἐα, τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; Οἱ δαίμονες Υἱὸν ὁμολογοῦσι, καὶ σὺ, αἵρετικὲ, βλασφημεῖς; δαίμονες ἴσον ποιῶσι, καὶ σὺ τὴν ἀνισότητά κατασκευάζεις; Καὶ τί ποιήσω, φησὶν ὁ αἵρετικὸς, τῷ Κυρίῳ λέγοντι· *Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν; Μόνον* εἶπε, μόνον ἐκήρυξε τὸν ἀληθινὸν Θεὸν τὸν Πατέρα. Στοιχῶ τῇ ἀληθείᾳ, τῇ παρὰ Θεοῦ κατηγγελημένη. Τῇ φωνῇ τοῦ μόνου [428] ἀκολουθεῖς, καὶ τῇ λέξει δουλεύεις; Τήρει μοι τοὺς ὄρους ἐπὶ τῶν ἐξεταζομένων. Λέγει ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου· *Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ ἕτερος πληρὸν ἐμοῦ οὐκ ἔστι. Δίκαιος καὶ σωτήρ παρεξ ἐμοῦ οὐκ ἔστι. Καὶ ἐπιστρέφητε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε ἀπὸ ἐσχάτων τῆς γῆς. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Κατ' ἑαυτοῦ ὁμνύω. Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Καὶ ἐπήγαγε· καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερος πληρὸν ἐμοῦ*. Βλέπετε πῶς δεικνύει μεμονωμένην φύσιν, μηδὲν ἔχουσαν κοινὸν πρὸς ἑτέραν ἀπεσχοινισμένην φύσιν; Λέγει δὲ ταῦτα ὁ Θεός· *Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος*· ὁ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· *Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος*. Πρόσεχε σὺ εἰς τὸ, *Μόνος*, ἐπειδὴ προφέρεις *Τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν*. *Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος*· καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως τὸ, *Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος*· κατ' ἑαυτοῦ ὁμνύω. Πρόσεχε καὶ τῇ αὐθεντίᾳ, καὶ τῇ δυνάμει τοῦ λέγοντος· ὅτι εἶπεν, *Οὐκ ἔστιν ἄλλος*· καὶ τὸ, *Μόνος εἰμι*, καὶ τοῦτο, *Καθ' ἑαυτοῦ ὁμνύω*· καὶ μὴνύει μὴ εἶναι τινα μείζονα αὐτοῦ λαλοῦντος. Ὡστε καὶ ὁ Ἀπόστολός φησιν· *Ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὁμῶσαι, καθ' ἑαυτοῦ ὁμνύω*. Οὐκ ἔχει οὖν μείζονα ὁ λέγων· *Κατ' ἑαυτοῦ ὁμνύω, εἰ μὴν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη, οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται*. Καὶ τί ὁμνύεις; Ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ^β, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Τίς ὁ ταῦτα λέγων, αἵρετικὸς; ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱός; Παρ' ἐμοὶ τῷ πιστῷ, καὶ παντὶ εὐσεβεῖ, τοῦ Πατρὸς ἡ ἀξία, καὶ Υἱοῦ ἡ αὐθεντία. Ἐκεῖνο γὰρ ἔχε παρατηρημένον, ὅτι πολλὰ τῶν λεγομένων παρ' ἡμῖν ἀγωνιστικῶς κηρύττεται, οὐ δογματικῶς. Ἐμοὶ ἔστηκεν ἐρρωμένον τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας, καὶ παντὶ πιστῷ, ὅτι ὅπου μόνος διαλέγεται Πατὴρ, συμπαρεῖληται καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅπου Υἱὸς διαλέγεται, Πατὴρ αὐθεντία· ὅπου Πατὴρ αὐθεντεῖ, Υἱοῦ ἐξουσία· ὅπου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνεργεῖ, τοῦ Πατρὸς ἡ ἐνέργεια. Οὐ τέμνεται τῆς ἀγίας Τριάδος ἡ δόξα, ἐπειδὴ οὐ τέμνεται τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας. Μὴ ὁμολόγηε μίαν βασιλείαν.*

^β In Operibus Athanasii sic legitur hic locus: Κατ' ἑαυτοῦ ὁμνύω, ἢ (vel ἢ) μὴν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. COTELER.

^α Sic fere ubique pro τολμῶντων.

dentium! o pietatem cuncta credentium! Sed quid ait adversarius? Non invenimus fidem ubique tutam; reperimus eam collapsam: non oportet sine examine credere, sed cum diligenti perquisitione. Multa porro externa iis concurrunt. Sunt enim affinia hæreticorum et gentilium sensa: illa dæmonum inventa, hæc dæmonum doctrina sunt. Dicunt ergo quidam adversariorum fidei, noxium in illa esse id quod ratiociniis non subjiatur: et nisi fidei adjungatur rationis examen, nullum credenti lucrum asferre. Unde enim vis, inquit, naturam fidei examinare? visne, inquit, a principio, ab ipsa mundi creatione? Inquire de eo, quem vocatis protoplastum. Invenio illum a fide cecidisse. Considera maligni dæmonis verba, qui omnia facile audet aggredi, qualia audeat, quænam loquatur, quænam obtendat. Vos dicitis, inquit, serpentem illi dixisse¹: *Quocumque die comederitis, inquit, eritis sicut dii scientes bonum et malum* (Gen. 3. 5). Credidit serpenti, quod credidisset perit. Principium ergo malorum est fides. Hæc ad nos illi veritatis inimici, piæ religionis hostes. Sed ignorant impii veram fidei definitionem, nesciunt quid objiciant. Non enim dicimus, quemlibet qui omnibus credat, fidem habere, ac fidelem prædicari; neque eum qui obvio cuivis credit, esse fidelem; sed eum qui vere Deo credit. Num ostendisti Adamum quod Deo credidisset perisse? Quod diabolo crediderit, lapsus est; quod Deo non crediderit, cecidit. Cur dicta pervertis? Audi Jeremiam dicentem: *Audite me, qui odio habetis iudicium, qui omnia recta pervertitis* (Imo Mich. 3. 9). Atqui dicere oportuit, Principium malorum incredulitas. Nam si credidisset Deo dicenti, *Quocumque die comederitis, morte moriemini* (Gen. 2. 17), non lapsus fuisset, sed habuisset fidem, fidem, inquam, tutam ad salutem. Noli unquam fidei nomen calumniari. Non enim ille qui cuilibet credit, fidelis est; sed qui Deo credit, is fidelis est et dicitur. Abstine a quæstionibus, et amplectere fidem. Fides omnia illuminat, fides omnia sanctificat, fides Spiritu sancto dignatur. Nam *Stephanus plenus gratia et fortitudine* (Act. 6. 8). Nisi præluxisset fides, fortitudo in sancto viro non sequuta fuisset. Ubi fides, illic et virtus seu fortitudo; ubi incredulitas, illic infirmitas. Principium bonorum, fides; fons bonorum, fides. Sumamus arma salutis. Cur dictionibus servis, et veritatem fugis? cur profers ea, quæ ne angelorum quidem natura investigare audet? Quid dico angelorum natura? Quæ ne dæmones quidem audent. Non vis sequi Petrum? non vis sequi Paulum? non angelos? non Cherubim? non Seraphim? Esto saltem dæmonum discipulus. Viderunt dæmones Servatorem, et aiebant illi: *Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei* (Matth. 8. 29)? Dæmones Filium confitentur, et tu, hæretice, blasphemias? dæ-

¹ Post hæc verba, illi dixisse, sequentia leguntur apud Lupum, De tribus quæstionibus, sub initium: *Adjecto eo, scire Deum* (nihil mutò), *quod si c. medissent unde prohibiti essent, mox aperirentur oculi eorum, similesque diis existerent. scilicet ut numerositate deorum saltem eorum fidem corrumpere, si ad inobedientiam tentati gulæ vitio non cessissent.* Coteler.

mones æqualem faciunt, et tu inæqualitatem adstruis. Ecquid faciam, ait hæreticus, cum Dominus dicat: *Ut cognoscant te solum verum Deum* (Joan. 17. 3)? Solum dixit, solum prædicavit verum Deum Patrem. Veritatem sector per Deum annuntiatam. Vocem solius sectaris, et literæ servis? Serva terminos in rerum disquisitione. Dicit Deus per prophetam: *Ego sum primus, et ego postea, et alius præter me non est. Justus et salvator præter me non est. Et convertimini ad me, et salvi eritis ab extremis terræ. Ego sum Deus et non est alius. Per memetipsum juro. Ego primus, et ego post hæc: atque intulit, Et non est alius præter me* (Isai. 44. 6. et 45. 21. 22. 23). Videte quomodo ostendat solitariam naturam, quæ nihil commune habeat cum alia natura separata. Hæc porro Deus ait: *Ego sum, et non est alius*; qui per prophetam ait: *Extendi cælum solus* (Isai. 44. 24). Attende tu voci *Solus*, quandoquidem profers *Solum verum Deum. Extendi cælum solus.* Similiter quoque hic, *Ego sum et non est alius: per memetipsum juro.* Animum adhibe pariter auctoritati et potentie loquentis, quod dixerit, *Non est alius*; et, *Solus sum, et hoc, Per memetipsum juravi*; significatque neminem se loquente majorem esse. Unde ait etiam Apostolus: *Quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem, juravit per semetipsum* (Hebr. 6. 13). Non habet ergo majorem qui dicit: *Per memetipsum juro, si quidem egredietur de ore meo justitia, sermones mei non avertentur* (Isai. 45. 23). Et quid juras? *Quia mihi curvabitur omne genu (a), et omnis lingua confitebitur Deum verum* (Isai. 45. 24). Quis hæc dicit, hæretice? Pater an Filius? Apud me fidelem, cunctosque pios, Patris est dignitas, et Filii auctoritas. Hoc enim observes velim, multa eorum quæ dicimus, pugnantium, non docentium more prædicari. Mihi firmum stat dogma pietatis, et cuilibet fideli, nempe ubi solus loquitur Pater, ibi comprehendi etiam Filium et Spiritum sanctum. Ubi Filius loquitur, ibi Patris adest auctoritas; ubi Pater auctoritatem exercet, ibi Filii est potestas; ubi Spiritus sanctus operatur, Patris operatio est. Non scinditur sanctæ Trinitatis gloria (b),

(a) Illum textum hoc pacto citatum invenies in Operibus Athanasii, Dialogo 3 de Trinitate, T. 2, p. 215; seu Maximi T. 2, p. 439: *Per memetipsum juro, amen egredietur de ore meo justitia; non exitu fraudabuntur sermones mei, quia mihi curvabitur omne genu.* Coteler.

(b) Non ita pridem edita fuerunt cura et studio Stephani Baluzii, hominis ad editionum labores natl, lib. 4 Miscellaneorum, duo Theodoretii fragmenta ad Trinitatem pertinentia. Ea gestit animus cursim hic meliora facere. Unde conjecturas solummodo proponam, conferendas vero et examinandas diligentibus relinquam. Lego igitur initio prioris fragmenti: *Salus autem est scientia existentis; existentis vero scientia, est Dei; Deus autem est Trinitas.* Sub initium autem posterioris: *Ut autem clare intelligatur, exemplo quodam tenui (vel tene) istius patefaciamus sensum. At enim Trinitatem personarum subsistentium esse. Nomen Petrus, in baptismate vero Andreas, et in militia Thomas.* Et p. 3, lin. 1, in marg. *Deuter. 6, 4.* Post per titulum, *Adversus Arrium impium, atque a linea: Sed necessarium quidem est, ut tres subsistentias confitendo, malam sectam Arrii fugiamus. Contrariam enim Sabellio judicanti pergens viam, et fugiens monarchiam, in multorum deorum paganam inruit opinionem subsistentias sanctæ Trinitatis in unam deitatis substantiam non intendens, sed unum et substantias extraneas subjectas alterutris, Deum*

quia non scinditur doctrinae veritas. Ne confitearis unum regnum.

6. Hæc a me dicta sunt, quia hostem exerceo, ne forte quidam sycophantæ dicant: Vide quomodo dixerit, omnia esse Filii, et Filium loqui, et ostendit quidem alienam esse prophetiam Patris, propriam vero Filii. Stat mihi inconcussa Filii meta. Certamen est hæc exercitatio. Hic ostendo Filium loquentem, et cum tibi persuasero, mihi etiam persuasero, Patrem loqui, Filium prædicare, Spiritum sanctum oracula fundere, « Ego primum, ego et post hæc, et præter me Deus non est. Per memetipsum juro. » Quis est qui dicit, « Ego sum et non est alius? » et, « De ore meo egredietur justitia; » et, « Sermones mei non avertentur: quia mihi curvabit se omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum? » Quomodo ponis dictum? in quem assumis nomen? Sed tu ne dicas ea quæ ignoras; neque ego quod non novi effero. Sequamur magistrum spiritualem, qui nos deducere valeat ad pietatem. Ne igitur ex me audias, sed audi mecum. Ego ecclesiasticorum dogmatum Paulum novi doctorem. Cum Paulum dico, Christum prædico; ipse enim erat qui in Paulo loquebatur, secundum illud dictum: « An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christi? » (2. Cor. 13. 3) Hanc igitur præmissam Isaiaë prophetiam: « Ego sum et non est alius; » et, « Per memetipsum juro, quia mihi curvabit se omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum, » Paulus de Christo accipit. Et ubi hanc invenis demonstrationem? Ad Romanos scribens ait: « Tu autem quid judicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? cur invicem judicatis? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum » (Rom. 14. 10. 15. 11). Ille est qui ait, « Ego sum, et non est alius; per memetipsum juro, quia mihi curvabitur omne genu. » Si ergo Paulus prophetiam Christo refert: qui autem apud prophetam loquitur est Christus;

magnum definiens et parvum et minimum; et infra, allegavit; p. vero 5: *Ait enim cantiloquus* (Ps. 38, 7), *Etiam in imagine ambulat homo, non ut consistat usque in hoc, sed jaculetur mente a sensibilibus ad intelligibilia.* P. 6: *Christianismus autem vere est scientia inenarrabilis sanctæ Trinitatis: per hanc sanctam scientiam ab ignorantia liberatur homo, gratia filius Dei vocatur: et multis interjectis, de homine: Non alienus autem a Dei cognitione est, licet ex non existentibus, donante Creatore. Intellectus autem, et iste secundum interiorum hominum non extra rationem agentibus: namque est intellectus rationis. Sed neque extra spiritum: est enim intellectus intelligens, et ratio ratiocinatrix, et spiritus palam faciens, et contemplator; et unum substantia, tria proprietatibus. Mens enim seu intellectus, Pater Verbi, habet enim Verbum, etc.* Vide Theodoretum Quæst. 20 in Genesim. At p. 7: *Quia vere Pater est Verbum. Ibi enim vere est unitas Trinitatis, et Trinitas vere est unitatis. Propterea enim Pater existens subsistentia, etc., et post multa, selectissimam scientiæ profunditatem; p. denique ultima, Secundum quid unum tria, et secundum quid tria unum; secundum quod immutabiliter habet ut semetipsam Trinitas una natura existens, propter hoc unum; Trinitas porro secundum quod non una persona, sed tres. Trinitas vere est unitas, etc.* Invenitur, etc. Sap. 1, 2. Atque brevem hanc digressionem amori erga Theodoretum meo postulo condonari; cujus ergo culpam deprecari natio, si culpa est, quam culpa vacare. Coteler.

dicit vero Christus, *Ego sum solus, et non est alius: ergo Patrem ejicit divinitate? Atqui non ejicit; revera namque non ejicit; individua enim est gloria. Ergo clare demonstratum est, quemadmodum Filius cum dicit, Ego sum solus, non ejicit Patrem; ita neque cum de Patre dicit, Ut cognoscant te solum verum Deum, seipsum sejungere a veritate. Neque hoc solum salubriter docetur; sed etiam Christum esse verum Deum ex ipso testimonio infertur. Subjungit enim, Et omnis lingua confitebitur Deum verum. Proinde qui dicit, Ego solus, et ego verus, Filius est. Cur ergo contendit de verbis, ubi consentit veritas? Cur itaque dixerit, Te solum verum Deum, edisce, et ne concerta. Servator præceptor est mundi, corrector orbis, qui lapsa erigit, errantia reducit et inveterata renovat. Quia noverat sermonem suum processurum, et per totum orbem propagandum ad corrigendum gentilitium errorem, et ad coarguendam Judaicam incredulitatem, utrinque acuto usus est sermone; ut dum dicit, Verum et solum Deum, plures falsosque deos traduceret, cumque subdit, Et quem misisti Christum, illos qui incarnationem negaverant confutaret. Prædicat solum verum Deum; non separando se, sed instrumenta erroris destruendo. Atque ut discas, frater, ipsum esse et verum Deum, et veri Dei Filium, Joannes evangelista in quo hæc scripta sunt: nam in Evangelio secundum Joannem habetur: Ut cognoscant te solum verum Deum (Joan. 17. 3); idem ille præco, qui hæc prædicavit, in Epistola sua scribit: prima autem Epistola inter ea quæ in Ecclesia recipiuntur, non inter apocrypha recensetur (a): nam secundam et tertiam patres extra canonem ponunt. Primam vero Epistolam Joannis esse, omnes consentiunt. Quid igitur ille sanctus per epistolam de Deo loquens prædicet animadvertere necesse est. « Scimus, » inquit, « quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus illum qui verus est, et simus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus, et vita æterna » (1. Joan. 5. 20). Iste, fratres, et illa dixit, et hæc prædicavit. Adhuc, si placet, de voce Solus philosophemur et disputemus. Adversus infidelem multæ sagittæ mittantur, non ut corpora vulnerent, sed ut sententias corrigant. Emittantur verba ad fideles, sagittæ vero ad infideles. Nam Sagittæ potentis acutæ, populi sub te cadent (b), in corde inimicorum (Psal. 44. 6). Ait ergo beatus Jeremias, sive potius Baruch, qui discipulus illius fuit, sicut Elisæus Eliæ: « Qui præparavit terram in æternum tempus, replevit eam jumentis et quadrupedibus: emisit lumen, et vadit; vocavit illud, et obedivit illi in tremore. Stellæ autem fulserunt in custodiis suis, et lætatae sunt; vocavit ipsas stellas, » inquit, « et dixerunt, Adsumus: et fulserunt in lætitia ei qui fecit illas »*

(a) Vide supra in Monito.

(b) In mendo est locus Cyrilli Alexandrini Comment. ad Zachariam n. 60, in exquisitione hujus textus: *Sagittæ ejus, Mystayoyi, eos qui errant veram Dei naturam ignorantes, percutiunt, illis non mortem afferentes sed charitatem quæ est in Christo, ut sub ipso feriant Quinimo, cadant, sicut et cæco patet. Coteler.*

ς'. Ἐπειδὴ τὸν ἐχθρὸν γυμνάζω, ταῦτά μοι εἰρη-
ται, ἵνα μηδὲ τινες τῶν διαβάλλειν φιλοῦντων εἰποι-
σιν· Ὅρα πῶς εἶπεν, ὅτι πάντα τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καὶ, Ὁ
Υἱὸς φθεγγεται, καὶ ἀπέδειξεν μὲν ἀλλοτρίαν τὴν προ-
φητεῖαν τοῦ Πατρὸς, [429] ἰδίαν δὲ τοῦ Υἱοῦ. Ἔστηκέ
μοι ἀτάλευτος ὁ ὄρος τῆς πίστεως. Ἄγιόν ἐστι τὸ
γυμναζόμενον. Δείκνυμι ἐνταῦθα τὸν Υἱὸν φθεγγόμε-
νον, καὶ ὅταν σε πείσω, τότε ἑμαυτὸν πείθω, Πατέρα
λαλοῦντα, Υἱὸν κηρύττοντα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θε-
σπίζον. Ἐγὼ πρῶτον, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ
πλήν ἐμοῦ Θεὸς οὐκ ἔστιν. Καὶ ἐμοῦ ὀμνύω.
Τίς ἐστιν ὁ λέγων, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν
ἄλλος; καὶ ὅτι Ἐκ στόματός μου ἐξελεύσεται
δικαιοσύνη; καὶ, Οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφή-
σονται· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα
γλῶσσα ἐξομολογήσεται Θεὸν τὸν ἀληθινόν; Πῶς
τίθης τὸ ῥῆμα; εἰς τίνα ἐκλαμβάνεις τὸ ὄνομα; Ἀλλὰ
μήτε σὺ φράζεαι μὴ οἶδας, μήτε ἐγὼ ἐπαγγέλλομαι
μὴ ἐπίσταμαι. Ἀκολουθήσωμεν διδασκάλῳ πνευ-
ματικῷ, δυναμένῳ ἡμᾶς στοιχῆσαι πρὸς εὐσέβειαν.
Μὴ τοίνυν ἄκουε παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἄκουε μετ' ἐμοῦ.
Ἐγὼ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων τὸν Παῦλον
οἶδα διδάσκαλον. Ὅταν Παῦλον εἶπω, Χριστὸν κη-
ρύττω· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ἐν Παύλῳ φθεγγόμενος, κατὰ
τὸ εἰρημένον· Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ
λαλοῦντος Χριστοῦ; Ταύτην τοίνυν τὴν προφητεῖαν
Ἡσαίου τὴν προειρημένην, τὸ, Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ
ἔστιν ἄλλος· καὶ, Κατ' ἑμαυτοῦ ὀμνύω, ὅτι ἐμοὶ
κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογή-
σεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν, Παῦλος εἰς Χριστὸν
ἀναλαμβάνει. Καὶ ποῦ ταύτην εὐρίσκεις τὴν ἀπόδει-
ξιν; Ἐπιστέλλων Ῥωμαίοις φησί· Σὺ δὲ τί κρίνεις
τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν
ἀδελφόν σου; τί ἀλλήλους κρίνετε; Πάντες γὰρ
παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέ-
γραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμ-
ψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται
τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Ἐκεῖνος ὁ λέγων· Ἐγὼ
εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· κατ' ἑμαυτοῦ ὀμνύω,
ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. Εἰ τοίνυν ὁ Παῦλος εἰς
Χριστὸν ἀναφέρει τὴν προφητεῖαν· ὁ δὲ ἐν τῷ προ-
φήτῃ φθεγγόμενος Χριστός ἐστι, λέγει δὲ ὁ Χριστός·
Ἐγὼ εἰμι ὁ μόνος, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· οὐκοῦν ἐκ-
βάλλει τὸν Πατέρα τῆς θεότητος; Ἀλλ' οὐκ ἐκβάλλει.
ὡσπερ οὖν οὐκ ἐκβάλλει· ἀμέριστος γὰρ ἡ δόξα. Οὐκοῦν
ἀποδέδεικται σαφῶς, ὅτι ὡσπερ ὁ Υἱὸς ὅταν λέγει,
Ἐγὼ εἰμι ὁ μόνος, οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα· οὕτως,
οὐδὲ ὅταν περὶ Πατρὸς λέγει, Ἴνα γινώσκωσιν σε
τὸν μόνον ἀληθινόν Θεόν, ἑαυτὸν ἀφορίζει τῆς
ἀληθείας. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἴσται, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ
εἶναι ἀληθινόν Θεόν τὸν Χριστόν, ἐξ αὐτῆς τῆς μαρ-
τυρίας προφέρεται· ἐπάγει γὰρ· Καὶ πᾶσα γλῶσσα
ἐξομολογήσεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Οὐκοῦν ὁ
λέγων, Ἐγὼ ὁ μόνος, καὶ ἐγὼ ἀληθινός, ὁ Υἱὸς ἐστι.
Τί τοίνυν διαφέρει περὶ τὰ ῥήματα, συμφωνούσης τῆς
ἀληθείας; Διατί οὖν εἶπε, Σὲ τὸν μόνον ἀληθινόν
Θεόν, παιδεύου, καὶ μὴ μάχου. Ὁ Σωτὴρ παιδευτής
ἐστι τοῦ κόσμου, διορθωτής τῆς οἰκουμένης, ὁ τὰ

πεπτωκότα ἐγείρων, ὁ τὰ πεπλανημένα ἐπιστρέ-
φον, καὶ τὰ πεπαλαιωμένα ἀνακαινίζων. Ἐπειδὴ
ἤδει τὸν ἑαυτοῦ λόγον προϊόντα καὶ ἰσχύσαντα εἰς
πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, εἰς διόρθωσιν τῆς Ἑλληνικῆς
πλάνης, καὶ εἰς ἔλεγχον τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας,
δίστομον προφέρει τὸν λόγον· Ἴνα δι' ἐμὲ Τὸν ἀλη-
θινόν^α καὶ μόνον εἰπεῖν τὸν Θεόν, τοὺς πολλοὺς
καὶ ψευδωνύμους στηλιτεύσῃ· διὰ δὲ τὸ ἐπαγαγεῖν,
Καὶ ὄν ἀπέστειλας Χριστόν, τοὺς ἠρνημένους τὴν οἰ-
κονομίαν ἐλέγξῃ. Κηρύττει μόνον ἀληθινόν [430] Θεόν·
οὐχ ἑαυτὸν ἀφορίζων, ἀλλὰ καὶ ὄργανα τῆς πλάνης
ἀφανίζων. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀδελφέ, ὅτι αὐτός ἐστι καὶ
ἀληθινός Θεός, καὶ ἀληθινὸς Θεὸς Υἱός, Ἰωάννης ὁ
Εὐαγγελιστής, ἐν ᾧ ταῦτα γέγραπται (ἐν γὰρ τῷ
Εὐαγγελίῳ τῷ κατὰ Ἰωάννην κεῖται· Ἴνα γινώσκωσιν
σε τὸν μόνον ἀληθινόν Θεόν), αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ κήρυξ,
ὁ ταῦτα κηρύξας, αὐτὸς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τῇ ἑαυτοῦ
γράφων· τῶν δὲ ἐκκλησιαζομένων, οὐ τῶν ἀποκρύφων
μὲν ἢ πρώτη Ἐπιστολῇ· τὴν γὰρ δευτέραν καὶ τρίτην
οἱ Πατέρες ἀποκαλονίζουσι. Τὴν μὲντοι πρώτην Ἐπι-
στολὴν ἅπαντες εἶναι Ἰωάννου συμφώνως ἀπεφάναντο.
Τί οὖν ἐκεῖνος ὁ ἅγιος διὰ τῆς Ἐπιστολῆς κηρύττει
θεολογῶν, προσέχειν ἀναγκαῖον. Οἶδαμεν, φησὶν, ὅτι
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν,
ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν· καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ
ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός
ἐστιν ὁ ἀληθινός Θεός, καὶ ζωὴ αἰώνιος. Οὗτος,
ἀδελφοί, κάκεινα εἶπε, καὶ ταῦτα ἐκήρυξεν. Ἐπι-
πλεῖον εἰ δοκεῖ εἰς τὸ, μόνος, φιλοσοφήσωμεν, καὶ
ἀγωνισώμεθα. Πρὸς τὸν ἄπιστον πολλὰ τὰ βέλη πεμ-
πέσθω· βέλη, οὐχ ἵνα τρώσῃ τὰ σώματα, ἀλλ' ἵνα
διορθώσῃ τὰ φρονήματα. Πεμπέσθω ῥήματα μὲν
πρὸς τοὺς πιστοὺς, βέλη δὲ πρὸς τοὺς ἀπίστους.
Τὰ βέλη^β γὰρ τοῦ δυνατοῦ ἠκουημένα, λαοὶ
ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν.
Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἰερεμίας, μᾶλλον δὲ
Βαρούχ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ, ὡς ὁ Ἐλισσαῖος τοῦ
Ἡλίου, Ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα
χρόνον, ἐνέπλησεν αὐτὴν κτηνῶν τε καὶ τετρα-
πόδων· ἀπέστειλε τὸ φῶς, καὶ πορεύεται· ἐκά-
λεσεν αὐτὸ, καὶ ὑπήκουσεν αὐτῷ τρόμφῳ. Οἱ δὲ
ἀστέρες ἔλαμψαν ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν, καὶ
εὐφράνθησαν. Ἐκάλεσεν αὐτοὺς τοὺς ἀστέρας,
φησὶ, καὶ εἶπαν, Πάρεσμεν· καὶ ἔλαμψαν ἐν εὐ-
φροσύνῃ τῷ ποιήσαντι αὐτούς. Καὶ τοσαῦτα θεο-
λογήσας, φησὶν· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθή-
σεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Πρόσεχε ἀκριβῶς, πῶς
ἀποκλείει τῷ ἑτέρῳ. Οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς
αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδω-
κεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ
τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς

^α Cotelier. conj. διὰ μὲν τὸ τ. ἀλ.

^β Cyrill. Alex., in exquisitione hujus textus: Βέλη αὐτοῦ οἱ μυσταγωγοί· τοὺς δὲ γε πεπλανημένους, καὶ τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς Θεόν οὐκ εἰδότας, πλήττουσιν, οὐκ εἰς θάνατον, ἀλλ' εἰς ἀγάπην αὐτοὺς ἀποφέροντες τὴν ἐν Χριστῷ, ἵνα καὶ ὑποκάτω τύπτοιεν αὐτοῦ. Ubi rescribendum esse πίπτοιεν, vel cæco patet. COTELIER.

ῶφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη ^a. Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρὸς ὃν Οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν, ἐπὶ τῆς γῆς ῶφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη μετὰ ταῦτα. Ὁρᾷς τὴν ἀλήθειαν ἠσφαλισμένην; Ὅρα πῶς οὐ δίδωσι παρεῖδυσιν τῇ πλάνῃ, ἵνα μὴ Ἰουδαῖος συκοφαντήσῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἴπῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ῶφθη τῷ Μωϋσῇ· ῶφθη γὰρ Θεὸς ἐν ἥρει. Παρ' αὐτὸν οὐκ ἔστιν ἄλλος· καὶ οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα τῆς θεϊκῆς ἀξίας. Πατὴρ ἐὰν κληθῇ μόνος, ἐξορίζει τὸν Υἱὸν τῆς ἐν τῷ ἀξιώματι κοινωνίας; Ὅταν λέγῃ ὁ Θεὸς, αὐτὸν εἶναι καὶ μόνον ἕνα, ὁ Πατὴρ, ἢ ὁ Υἱός, οὐ τὴν ἰδίαν ἀρνεῖται τῆς φύσεως οἰκειότητά. [431] Οὐχ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἐκβάλλει, οὐχ ὁ Υἱὸς ἀθετεῖ τὸν Πατέρα· ἀλλ' ὅταν τὰ τοιαῦτα λέγῃται, πρὸς τὴν πλάνην τὴν τῶν εἰδώλων ὁ λόγος. Τί κατὰ τοῦ Μονογενοῦς βλασφημίαν κατασκευάζεις; Εἰδώλοις οὐ δίδωσιν ὁ Θεὸς τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἢ οὐδὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντι δίδωσι; Καὶ δίδωσιν ^b, οὐ κατὰ χάριν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῆς φύσεως κοινωνίαν. Καὶ πόθεν ἡ ἀπόδειξις ὅτι λαμβάνει δόξαν Πατρὸς ὁ Χριστός; Εἶπε γὰρ· Ἐτέρῳ τὴν δόξα· μου οὐ δώσω.

ζ'. Ἄκουε πῶς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διαλεγόμενος τοῖς Ἀποστόλοις φησί· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ἐκείνου προειρηκότος, ὅτι· Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω. Ἐρεῦνησον τὸ ῥῆμα, καὶ εὐρήσεις τὴν νόημα. Τὴν δόξαν μου, οὐκ εἶπε, τῷ Υἱῷ μου οὐ δώσω, ἀλλ', Ἐτέρῳ οὐ δώσω. Τὸ δὲ ἕτερόν ἐστι τὸ τῆς οἰκειότητος ἀλλότριον, καὶ τῆς φύσεως ἀπεσχοινισμένον· ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἔστιν ἕτερος· Ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. Ἀποδέδεικται τοίνυν σαφῶς, τὸ, Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, οὐκ ἀναιρεῖν τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν Θεὸν ἀληθινόν. Μὴ συνεχθάλης τὸν λόγον εἰς διαβολὴν, ὡς τοῦ νοήματος μετεώρου καταλειφθέντος· ὅπερ πεπόνθασί τινες τῶν ἀδελφῶν περὶ τοῦ ποτηρίου. Ὡς γὰρ λύσιν μὴ λαθόντος τοῦ νοήματος, οὕτως ἐπήγαγον τὰ ἐγκλήματα. Ἐκκρεμῆ γὰρ, φησί, καὶ μετέωρον κατέλιπε τὴν ἐξέτασιν. Τί δὲ ἦν, ἀδελφοί, πλέον εἰπεῖν; τί πρὸς ἀπόδειξιν ἔδει τοῖς προειρημένοις; Πρῶτον μὲν γὰρ, Εἰ δυνατόν, παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον· καὶ πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς λέξεως ὑποβαλλόμενον (δοκεῖ γὰρ πως ἡ λέξις ὑφ' ἐτέραν ἐξουσίαν τάττειν τὸν ἰκετεύοντα) παρεθέμεθα τὴν φωνὴν ἐκείνην τὴν τοῦ Κυρίου, πάσης ὡς ἀληθῶς θεϊκῆς αὐθεντίας γέμουσαν, καὶ τὴν τοῦ λέγοντος ἀξίαν παριστῶσαν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαθεῖν αὐτήν· καὶ ὅτι τὸ μὲν, Ἐχω, τῆς θεότητος ἴδιον, τὸ δὲ, Εἰ δυνατόν, παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, ἐκ προσώπου τῆς σαρκὸς ἐλέγετο, καὶ οὐκ ἐκ προσώπου τῆς θεότητος· καὶ ἐπὶ τούτων αὐτὴν πάλιν τὴν Δεσποτικὴν ἐστήσαμεν μαρτυρίαν ἐπισφραγίζουσιν· διὸ ἔλεγε, Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής· καὶ ἐπεσημνήμεθα, ὅτι δὴ τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τῆς σαρκὸς ἐπιγράφοντος, ἡμᾶς τῇ αὐθεντικῇ τῆς θεότητος ἐπιβρίπτειν τοῦ ῥήματος τὴν εὐτέλειαν. Ἄλλ' ὥστε καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ Κυρίου παραστησωμεν, τίνος

ἕνεκεν ἔλεγε, *Παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον*· ὡς οὐ φεύγων τοῦ σταυροῦ τὴν οἰκονομίαν παρητεῖτο τὸν θάνατον, ἀλλὰ διὰ τὸ τοὺς ἀπίστους τῇ οἰκονομίᾳ μέλλειν ἐπὶ τῷ σταυρῷ σκανδαλίζεσθαι, ταύτη κέχρηται τῇ φωνῇ. Καὶ πάλιν ἠκολούθησε ταύτῃ τῇ ἐννοίᾳ ἡ μαρτυρία. *Προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εισέλθῃτε εἰς πειρασμόν*. Ἐτεροὶ δὲ ἐσυκοφάντησαν, ὡς ἡμῶν εἰρηκότων· εἰ ἐνδέχεται ἐτέρῳ τρόπῳ θανάτου τὴν οἰκονομίαν ἐκπληρῶσαι. Τοῦτο δὲ οὔτε εἴρηται, οὔτε λεχθήσεται. Οὐκ εἶπον, ἐτέρῳ θανάτῳ· ἀλλ' εἶπον, ἐτέρῳ τρόπῳ τὴν οἰκονομίαν πληρωθῆναι· τουτέστιν, ἐκτὸς θανάτου. Τὸ γὰρ ποτήριον ἠρμήνευσα· τὸ δὲ ἐτέρως, ὡς τὸ ἐκτὸς θανάτου. Καὶ τοῦτο ἐγένετο, οὐχ ὡς ἀληθῶς παραιτούμενου τοῦ Κυρίου τὸν θάνατον ὑπὲρ τοῦ κόσμου, [432] ἀλλὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθενεῖαν πιστουμένου, ὅτι σὰρξ ἦν ἀληθῶς τὸ δειλιῶν, τὸ ταραττόμενον. Τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής. Τῇ σαρκὶ τὰ ῥήματα τῆς ἀσθενείας ἐπέγραψεν, οὐ τῆς θεότητος τὴν αὐθεντίαν ἔτρωσε. Τί διαβάλλεις ἢ μὴ λέγω; τί συκοφαντεῖς ἢ μὴ κηρύττω; ἕτερον τρόπον εἶπον· οὐ θανάτου, ἀλλ' οἰκονομίας. Οὐ γὰρ εἴρηται· Εἰ δυνατόν, ἀμειψήτω τὸ ποτήριον τοῦτο. Τῆς σαρκὸς ἢ ἀσθενεία, τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ πάθος. Φθέγγεται τὰ τῆς ἀσθενείας ῥήματα, ἵνα δείξῃ ὅτι ταύτην ἐνδέδεται τὴν φύσιν, τὴν δειλιῶσαν τὸν θάνατον. Ἴνα δὲ μὴ πάλιν τῇ λέξει δουλεύσῃς, ἐκ περιουσίας κάκεινο παρήγαγον, ὅτι ποῖος λόγος, τοὺς μὲν ἀποστόλους γενναίως τὸν θάνατον καταπατεῖν, τὸν δὲ τῶν ἀποστόλων Κύριον δεδιέναι καὶ τρέμειν τὴν τοῦ θανάτου πείραν; Ἐρῶ δὲ καὶ ταῦτα νῦν, ἀδελφοί. Παῦλος οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ νεανιεύεται, καὶ ὁ Παύλου Κύριος παραιτεῖται τὸν θάνατον; Καὶ Παύλου μὲν οὐ συνθρύπτεται ἡ καρδία, ἢ δὲ τοῦ Χριστοῦ ψυχὴ ταραττεται; Νῦν γὰρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου τετάρακται. Ταῦτα πάντα ὑπὸ μάρτυσιν ὑμῖν ἐφθεγγάμην. Ἄλλ' οὐ πείθει σε ταῦτα; ἀλλὰ τὸ, Εἰ δυνατόν, ἐτι σκανδαλίζει σε; Ναί, φησί. Συνέλθωμεν, ἀδελφοί, τῷ φιλονείκῳ, φιλονεικήσωμεν τῇ δυνάμει τῆς ἀληθείας ἐγείρει τοὺς πεσόντας τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἀπιστίας. Εἰ εἶχεν ἐξουσίαν ὁ Χριστός, οὐκ ἂν εἶπε τὸ, Εἰ δυνατόν, παρελθάτω. Οὐκοῦν καὶ τὸν Θεὸν αἰτίασαι, διὰ τοῦ νόμου κεχρημένον τινὶ λέξει, πολὺ τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας κεχωρισμένη. Λέγει γὰρ πρὸς τὸν Μωϋσέα, ὅτε ἐλάλει ἐκ τοῦ ὄρους Σινᾶ, διὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης καὶ φοβερᾶς ἐπιφανείας· ὅτε πᾶς ὁ λαὸς ἔτρεμεν, ἀκούων φωνὴν Θεοῦ ζῶντος· ὁ πάντων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, καὶ πάντα διέπων τοῖς πᾶσι, λέγει τῷ Μωϋσῇ, ὁ Θεὸς ὁ τὰ πάντα διδούς· Τίς δώσει οὕτως εἶναι τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐν αὐτοῖς, ὥστε φοβεῖσθαι με καὶ φυλάξασθαι πάσας τὰς ἡμέρας, ἵνα εὐ ἦ αὐτοῖς καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῶν; Λέγει ὁ Θεός· Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν; Καὶ τίς, ὦ Δέσποτα, ὑπὲρ σὲ στερεός, ἵνα δῶ; οὐ σὺ εἶ ὁ διδούς πάντα, καὶ μάλιστα τὰ εἰς εὐσέβειαν συντείνοντα; Εἰ μὴ σὺ ἦσθα ὁ διδούς καρδίαν ἀγαθὴν τοῖς ἀγαπῶσί σε, εἰ μὴ σὺ εἶ ὁ διδούς, πῶς σοι Δαυὶδ προσεύχεται, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός*; *Καρδίαν καθαρὰν παρὰ σοῦ αἰτοῦσιν οἱ προφῆται*, καὶ τὰ ἄλλα δῶρα τὰ ἀγαθὰ, καὶ τῆς

^a Intolerandum mendum, συνανατρεφόμενος, in *Calena Marci*, ad cap. 2, vers. 10. Apud *Cyrillum* lib. 8 contra *Julianum* p. 286, συναεστράφη πρὸ συνανεστράφη, et *Giphrygorum* in *Exodum* lib. 2, p. 296. *COTELER*.

^b Legendum videtur *Ναί*, δίδωσιν.

(*Baruch. 3. 32.-35*). Et post tantam theologiam ait : « Hic est Deus noster, non æstimabitur alius ad eum » (*Ibid. v. 36.-38*). Animadvertite diligenter, quo pacto alterum excludat. « Non æstimabitur alius ad eum. Invenit omnem viam scientiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo (a). Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est. » Hic Deus noster ad quem non æstimabitur alius, in terra visus est et cum hominibus conversatus est postea. Vides veritatem confirmatam? Vide ut errori aditum intercludat, ne Judæus veritatem calumniatur et dicat, Deus visus est a Moyse; apparuit enim Deus in monte. Præter eum non est alius: nec ejicit Patrem a divina dignitate. Pater si solus nominatus fuerit, exterminabitne Filium a communi dignitate? Quando dicit Deus, sive Pater, sive Filius, se solum unum esse, non negat naturæ suæ consortium. Pater Filium non ejicit, Filius non negat Patrem; sed cum similia dicuntur, contra idolorum errorem sermo habetur. Cur contra Unigenitum blasphemiam apparas? Idolis Deus non dat gloriam suam; an neque ei dat quem genuit? Dat certe non secundum gratiam, sed secundum naturæ consortium. Unde vero demonstratur Christum gloriam Patris accipere? Ait enim: *Gloriam meam alteri non dabo* (*Isai. 42. 8*).

7. Audi quid ipse Servator cum apostolis disserens dicat: *Cum venerit Filius hominis in gloria Patris sui* (*Marc. 8. 38*); postquam ille prius dixisset, *Gloriam meam alteri non dabo*. Scrutare dictum, et invenies sensum. *Gloriam meam*, non dixit, Filio meo non dabo, sed, *Alteri non dabo*. Alterum autem est id quod est alienum a consortio, et a natura separatum; Filius autem non est alter: Nam *Ego et Pater unum sumus*. Clare ergo demonstratum est, illud, *Ut cognoscant te solum verum Deum* (*Joan. 10. 30*), non auferre a Filio, esse verum Deum. Ne repudies sermonem cum calumnia, quasi sensus suspectus relictus sit: id quod passi sunt quidam e fratribus circa calicem. Ac si enim sententia solutionem non accepisset, sic accusationem intulerunt. Nam dixerunt: Suspensam et sublimem reliquit disquisitionem. Quid autem, fratres, amplius dicendum suppetebat? quid prius dictis deerat ad demonstrationem? Primo quidem, *Si possibile est, transeat a me calix iste* (*Matth. 26. 39*): et ad id quod per illam dictionem suggeritur (videtur enim dictio supplicentem sub aliam potestatem redigere), attulimus vocem illam Domini, quæ omni certe divina auctoritate plena est, dicentisque dignitatem exhibet: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (*Joan. 10. 18*), diximusque illud, *Habeo*, divinitatis proprium esse; illud vero: *Si possibile est, transeat a me calix iste*, ratione carnis dictum esse, non ratione divinitatis, atque insuper Domini testimonium adduximus in confirmationem; quamobrem dixit: *Spiritus prom-*

(a) In Græco, ἡραγγελιστὴς. Itaque *electo* apud Augustinum lib. 1 contra Faustum Manichæum, cap. 45, et in Vigilio Tapsensi lib. 1 contra Arrium, Sabellium et Photinum n. 45, et lib. 1 contra Varinadum, cap. 2, manifesta corruptio est. *Coteler.*

ptus est, caro autem infirma (*Matth. 26. 41*): et annotavimus rem esse absurdissimam, cum ipse Dominus carni adscribat, nos in divinam majestatem dicti vilitatem conjicere. Sed ut Domini scopum declarem, cur nempe dixerit, *Transeat a me calix*: non quod refugeret crucis dispensationem, mortem recusabat; sed quia imperiti circa dispensationem illam, in cruce scandalum passuri erant, hac usus est voce. Iterumque hanc sententiam sequutum est hoc testimonium: *Orate, ut non intretis in tentationem* (*Ibid.*). Alii vero calumniati sunt, ac si dixissemus: Si fieri posset ut alio mortis genere œconomiam impleret. Hoc porro nec dictum fuit, nec dicetur umquam. Non dixi, alia morte, sed alio modo œconomiam impleri; hoc est, citra mortem. Nam calicem interpretatus sum: illud autem aliter, tanquam, citra mortem. Atque hoc factum est, non quod vere Dominus recusaverit mori pro mundo; sed quod fidem facere voluerit infirmitati carnis, atque ostendere carnem vere fuisse id quod timebat, et turbabatur: nam *Spiritus promptus est, caro autem infirma*. Carni verba infirmitatis adscribit, divinitatis majestatem non læsit. Cur criminari quæ non dico? cur calumniari quæ non prædico? Alium modum dixi; non mortis, sed œconomix. Neque enim dictum est, Si possibile est, mutetur calix iste. Carnis est infirmitas, incarnationis est passio. Profert infirmitatis verba, ut ostendat se hac indutum esse natura, quæ mortem formidat. Ut ne autem rursus dictioni servias, ex abundanti illud quoque adduxi: quæ est ratio, apostolos fortiter mortem conculcare, apostolorum vero Dominum timuisse et horruisse mortis accessum? Hæc et nunc dicam, fratres. Paulus non solum alligari, sed etiam mori propter nomen Christi paratum se strenue pronuntiat, Pauli vero Dominus mori recusat (*Act. 21. 15*)? Et Pauli quidem cor non mœret, anima vero Christi turbatur? Nam ait: *Nunc anima mea turbata est* (*Joan. 12. 27*). Hæc omnia vobis testibus loquutus sum. Verum his non obtemperas? sed illud, *Si possibile est, adhuc offendiculo est tibi*? Sane quidem, ait. Congrediamur, fratres, cum contentioso, simulque nitamur vi veritatis illos erigere qui incredulitatis infirmitate lapsi sunt. Si potestatem habuisset Christus, non dixisset, *Si possibile est, transeat*. Accusa ergo etiam Deum, qui in lege iis verbis usus est, quæ ab ejus potestate longe distent. Ait enim Moysi Deus, cum loqueretur in monte Sina, per magnum illud terribileque ostentum: cum omnis tremeret populus, audiens vocem Dei viventis: qui omnium potestatem habet, et omnia omnibus dispensat, ait Moysi Deus omnium largitor: *Quis dabit esse cor eorum in eis, ut timeant me, et custodiant omnibus diebus, ut bene sit eis, et filiis eorum* (*Deut. 5. 29*)? Dicit Deus, *Quis dabit populo huic cor*? Et quis, Domine, te validior, ut del? nonne tu es qui cuncta das, præsertim quæ ad pietatem spectant? Nisi tu es qui cor bonum das diligentibus te, nisi tu es qui largiris, quare David hoc a te petit, *Cor mundum crea in me, Deus* (*Psal. 50. 12*)? Cor mundum a te postulant prophetae, alia-

que bona munera, atque cordis puritatem : et humana utens voce dicis, *Quis dabit populo huic cor ?* Et quis plus dat quam tu ? Verumtamen licet tu præ bonitate sic loquutus sis, at beatus Moyses non ad hæsit sermoni tuo, sed publicavit majestatem tuam, ostendit auctoritatem, patefecit potentiam. Dicit populo in Deuteronomio : *Dedit vobis Dominus Deus cor ad sciendum, et oculos ad videndum, et aures ad audiendum usque in diem hanc (Deut. 29. 4).*

8. Vides illum dare cor, oculos, aures et omnia ? Qui ergo is qui omnia dat dicebat, *Quis dabit populo huic cor tale ?* quo pacto rursus, nisi ipse cor daret, diceret per Ezechielem : *Et extraham ex eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum, et scribam legem meam in cordibus eorum (Ezech. 11. 19; Jer. 31. 33) ?* Sicut ergo illic ipse Deus, qui dare potest cor bonum, dicit, *Quis dabit ?* ita et Unigenitus Patris, qui potestate sua replet orbem terrarum, dicitque cum auctoritate : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam (Joan. 10. 18) ;* adhuc responde et ex humana forma et ratione carnalis infirmitatis, his verbis : *Si possibile est, transeat a me calix (Matth. 26. 39).* Ne igitur calumniemini circa ea quæ dicta non fuerunt, sed inhærete iis, quæ prædicata sunt : ne criminemini doctrinam, qui sensum non percipitis. Scio unde in calumniam prorumpas : scio unde sic affectus sis. Humanus est affectus, invidiæ morbus. Nam ut oculus si purus sit, cuncta recte videt ac discernit ; si fumus invaserit, et pulchritudinem visus labefactarit, aut si pulvis inciderit, obtundit visum ; neque recte videt ut ante : ita nunc quoque auditores singuli, donec purum habent fidei oculum, puram caritatis palpebram, recte pureque vident ; at si fumus blasphemix dicta invaserit, aut invidiæ pulvis animum subierit, turbat intuitum, mentisque puritatem tollit ; ac quæ non audivit, audivisse putat, quæque audivit, non probe intellexit. Quapropter cum prævideret divina Scriptura offendicula eorum qui in sacris literis cogitatione oberraturi erant, quidam ex prophetis clamavit post impletam divinam prædicationem : *Quis sapiens, et intelliget hæc ? et vir prudens, et cognoscet hæc ? Quia rectæ viæ Domini, justi ambulabunt in eis (Osee 14. 10).* Ne itaque, frater, verba convertas in offendicula. Nudus sermo, nuda veritas. Non unus, non duo, non decem, non centum audierunt, multitudo est immensa et innumera. Pelagus pietatis est Ecclesia, non fluctibus agitata, sed fide plenum. Apud nos non patitur naufragium scapha doctrinæ, non pellitur, non turbatur, non tempestatibus agitur ; sed ut ad tran-

quillum portum in animas diligentium Deum appellit. Atque hæc hactenus. Cæterum illud considerare oportet, sanctos Dei in calumnias incidere. Quid mirum si nos viles, humiles, qui nihil sumus, ut ita dicam, calumniis impetimur ? Annon audisti Davidis verba, *Eripe me a calumniis hominum (a) (Psal. 118. 134) ?* Calumniam passi sunt etiam sancti Servatoris apostoli, ut ait et beatus Paulus : *Et non sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere, faciamus mala, ut veniant bona (Rom. 3. 8).* Non mæreo, cum sanctis calumnia affectus ; etsi indignus sim sanctorum consortio. Judices vos omnes habeo, atque ante vos omnes communem Patrem nostrum, qui non ex præjudicata opinione, sed re cognita judicat. Novit cogitationes nostras, cognoscit et verba, quod ab ipso hæc edocti fuerimus. Postulamus a vobis num reprehenderit dicta, eaque correxerit : verum nihil suspicatus est. Certe si emendasset, non odio, sed caritate motus id fecisset. Quem enim diligit pater, arguit ; quem vero non corrigit, aversatur (*Prov. 3. 12*). Admirandus autem hic pater et recte dicta comprobatur, et errores emendat. Hoc enim patris proprium est, recte dicta ac cum fide prædicata laudibus celebrare. Sufficit ergo omnium instar ejus suffragium, atque in primis sanctissimi Dei. Cæterum piæ adhæreamus religioni, servemus fidem intemeratam. Credite veritati, ne contradicite veritati. Ne fidem adulteres, divinam naturam ne curiose explores, ne mortalibus ratiociniis immortalē dignitatem subjicias. Periculosa est ratiocinationum via ; tuta et firma intelligentia confessionis fidei. Vera sapientia est fides. Audi quid dicat divinum oraculum : *Nam etsi quis erit perfectus inter filios hominum, si ab illo abfuerit ea quæ a te est sapientia, ad nihilum reputabitur (Sap. 9. 6).* Fuge quæstiones, neque verba fidei præferas. Paulum habe magistrum, Petrum tibi adscribe præceptorem : illorum fidem sectare. Audi Petrum dicentem : *Tu es Christus, Filius Dei vivi (Matth. 16. 6).* Sequere Paulum aperte Filium Dei celebrantem, ac modo quidem dicentem : *Loquutus est nobis Deus in Filio, per quem fecit et sæcula : qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ, portansque omnia verbo virtutis suæ (Hebr. 1. 2. 3) ;* modo iterum prædicantem, ubi de Judæis agit : *Quorum patres nostri, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula sæculorum. Amen (Rom. 9. 5).*

(a) Ita quoque Nilus. De diversis malignis cogitationibus, cap. ultimo. Coteler.

καρδίας καθαρότητα· καὶ λέγεις ἀνθρωπίνῃ κερρη-
μένος φωνῇ, *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν;*
Καὶ τίς ὁ πλείον σου διδούς; Πλὴν εἰ καὶ σὺ ὡς ἀγα-
θὸς οὕτως ἐφθέγξω, ἀλλ' ὁ μακάριος Μωϋσῆς οὐκ
ἠκολούθησέ σου τῇ λέξει, ἀλλ' ἐκήρυξέ σου τὴν ἀξίαν,
ἔδειξε τὴν αὐθεντίαν, ἐγνώρισέ σου τὴν δυναστείαν.
Λέγει τῷ λαῷ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· *Ἔδωκεν ὑμῖν*
Κύριος ὁ Θεὸς καρδίαν εἰδέσθαι, καὶ ὀφθαλμοὺς
βλέπειν, καὶ ὦτα ἀκούειν, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.

ἦ. Ὁρᾷς ὅτι καρδίαν, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ὦτα,
καὶ τὰ πάντα ὁ αὐτὸς δίδωσι; Πῶς οὖν ὁ τὰ πάντα
διδούς ἔλεγε, *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν*
τοιαύτην; [433] πῶς δὲ πάλιν, εἰ μὴ αὐτὸς ἦν ὁ δι-
δούς καρδίαν, ἔλεγε διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· *Καὶ ἐκσπάσω*
ἐξ αὐτῶν τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην, καὶ δώσω
αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, καὶ γράψω τὸν νόμον
μου ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν; Ὡς περ οὖν ἐκεῖ αὐ-
τὸς ὁ Θεὸς, ὁ δυνάμενος δοῦναι καρδίαν ἀγαθὴν, λέ-
γει· *Τίς δώσει;* οὕτως καὶ ὁ Μονογενὴς τοῦ Πατρὸς,
ἐν ἐξουσίᾳ πληρῶν τὴν οἰκουμένην, καὶ λέγων μετὰ
αὐθεντίας, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου,*
καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν, ἀποκρίνεται πάλιν
τῷ ἀνθρωπίνῳ σχήματι, ἐκ προσώπου τῆς κατὰ
σάρκα ἀσθενείας λέγων· *Εἰ δυνατὸν, παρελεύτω*
ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον. Μὴ τοίνυν συκοφαντεῖτε τὰ
μὴ λεγόμενα, ἀλλὰ στοιχεῖτε τοῖς κηρυττομένοις·
μὴ διαβάλλετε τὴν διδασκαλίαν, μὴ καταλαμβάνοντες
τὴν ἔννοιαν. Οἶδα πόθεν εἰς διαβολὴν ἐξολιπθαινεῖς·
οἶδα ταῦτα πόθεν πάσχεις. Ἀνθρώπινον τὸ πάθος,
βασκανία ἢ νόσος. Ὡς περ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς, ἐὰν ἦ
καθαρὸς, πάντα ὀρθᾶ βλέπει καὶ διακρίνει, ἐὰν δὲ
καπνὸς ἐπεισέλθῃ, καὶ λυμῆνηται τὰ κάλλη τῆς ὄψεως,
ἢ κονιορτὸς ἐμπέσῃ, ἀμβλύνει τὴν ὄψιν, καὶ οὐ βλέ-
πει καλῶς, ὡς πρὸ τούτου ἔβλεπεν ὀρθῶς· οὕτως καὶ
νῦν τῶν ἀκροατῶν ἕκαστος, ἕως καθαρὸν ἔχει πί-
στεως ὄμμα, καθαρὸν ἀγάπης βλέφαρον, ὀρθῶς καὶ
καθαρῶς ὀρᾷ· ἐὰν δὲ καπνὸς βλασφημίας ἐπεισέλθῃ
τοῖς λεγομένοις, ἢ κονιορτὸς βασκανίας τὴν ψυχὴν
ὑποδράξῃ, θολοῖ τὴν ὄψιν, καὶ ἀφανίζει τὸ καθαρὸν
τῆς διανοίας, καὶ ἂ μὴ ἤκουσεν, ἤκουσεν, καὶ ἂ
ἤκουσεν, οὐ καλῶς ἐνόησεν. Ὅθεν προσιδοῦσα ἡ θεία
Γραφή τὰ προσκλήματα τῶν μελλόντων τῇ διανοίᾳ
προσκόπτειν τοῖς ἱεροῖς γράμμασι, καὶ πού τις τῶν
προφητῶν ἔβρα, μετὰ τὸ πληρῶσαι τὸ θεῖον κήρυγμα·
Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα; καὶ ἀνὴρ φρόνι-
μος, καὶ γνώσεται ταῦτα; Ὅτι εὐθεῖαι οἱ ὁδοὶ Κυ-
ρίου, δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς. Μὴ τοίνυν,
ἀδελφε, μεθάρπαζε ῥήματα εἰς προσκλήματα. Γυ-
μνὸς ὁ λόγος, γυμνὴ ἡ ἀλήθεια. Οὐχ εἷς, οὐ δεύτερος,
οὐ δέκατος, οὐχ ἑκατοστὸς ὁ ἀκούσας, πλῆθος ἐστὶν
ἄπειρον^a, πλῆθος ἀναρίθμητον. Πέλαγός ἐστιν εὐσε-
βείας ἢ Ἐκκλησία, οὐ κυμάτων πεπληρωμένον, ἀλλὰ

πίστεως γέμον. Οὐ ναυαγεῖ παρ' ἡμῖν τὸ τῆς διδα-
σκαλίας σκάφος, οὐ τύπτεται, οὐ ταραττεται, οὐ χει-
μάζεται· ἀλλ' ὡς εὐδίον λιμένα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν
τὸν Κύριον ἀγαπώντων ὀρμίζεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν
εἰς τοσοῦτον. Ἐκεῖνο δὲ δεῖ σκοπεῖν, ὅτι οἱ ἅγιοι τοῦ
Θεοῦ ὑποπίπτουσι συκοφανταῖς. Τί τὸ θαυμαστὸν, εἰ
ἡμεῖς οἱ εὐτελεῖς, καὶ ταπεινοὶ, καὶ τὸ μηδὲν, ὡς εἴ-
πεῖν, ὄντες, συκοφαντούμεθα; Ἡ οὐκ ἤκουσας πῶς
ὁ Δαυὶδ φησι· *Ῥῦσαί με ἀπὸ συκοφαντίας ἀν-*
θρώπων; Ἐσυκοφαντήθησαν καὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Σωτῆ-
ρος ἀπόστολοι, ὡς ἔλεγε καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· *Καὶ*
μὴ, καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινες
ἡμᾶς λέγειν, ὅτι Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ
ἀγαθὰ. Οὐ λυποῦμαι μετὰ τῶν ἁγίων συκοφαντουμέ-
νος, εἰ καὶ ἀνάξιος εἰμι τῶν ἁγίων. Ἐχω πάντας
ὑμᾶς κριτάς, καὶ πρὸ πάντων ὑμῶν τὸν κοινὸν ἡμῶν
Πατέρα, [434] οὐ προλήψει κρίνοντα, ἀλλ' ἐννοία δι-
κάζοντα. Οἶδεν ἡμῶν τὰ νοήματα, γνωρίζει καὶ τὰ
ῥήματα, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐπαιδεύθημεν ταῦτα. Ἀντι-
βάλλομεν πρὸς ὑμᾶς, εἰ ἐπέλειπτο ἢ τῶν εἰρημένων,
διορθῶσαι τὰ εἰρημένα· ἀλλ' οὐχ ὑπελάβετο. Εἰ γὰρ
οὖν διορθώσατο, οὐ μισῶν, ἀλλὰ ἀγαπῶν· ὃν γὰρ
ἀγαπᾷ Πατὴρ, ἐλέγχει· ὃν δὲ οὐ διορθοῦται, ἀπο-
στρέφεται. Ὁ δὲ θαυμάσιος οὗτος Πατὴρ καὶ τὰ κα-
λῶς λεγόμενα ἀποδέχεται, καὶ τοῖς ἐσφαλμένοις ἐπ-
άγει τὴν διόρθωσιν. Τοῦτο γὰρ Πατὴρ ἴδιον, βραβεύειν
τοῖς καλῶς λεγομένοις, καὶ μετὰ πίστεως κηρυττο-
μένοις. Ἀρκεῖ τοίνυν ἀντὶ πάντων ἡ ψῆφος αὐτοῦ,
καὶ πρὸ αὐτοῦ πάλιν ἡ τοῦ παναγίου Θεοῦ. Ἐχώ-
μεθα δὲ τῆς εὐσεβείας, φυλάξωμεν τὴν πίστιν ἀσά-
λευτον. Πιστεῦτε τῇ ἀληθείᾳ, καὶ μὴ ἀντιλέγετε τῇ
ἀληθείᾳ. Μὴ παραγράφου τὴν πίστιν, μὴ πολυπρα-
γμόνει τὴν θεῖαν φύσιν, μὴ ὑποβάλης λογισμοῖς θνη-
τοῖς τὴν ἀθάνατον ἀξίαν. Ἐπισφαλῆς ἢ τῶν λογισμῶν
ὁδός· ἀσφαλῆς καὶ βεβαία ἡ ἔννοια τῆς κατὰ τὴν
πίστιν ὁμολογίας. Ἡ ἀληθὴς σοφία ἡ πίστις ἐστίν.
Ἄκουε τί φησι τὸ θεῖον λόγιον· *Κἄν γὰρ ἢ τις τέ-*
λειος ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς παρὰ σοῦ σοφίας
ἀπούσης, εἰς οὐδὲν λογισθήσεται. Φεῦγε τὰ ζητή-
ματα, καὶ μὴ προτίμα τῆς πίστεως τὰ ῥήματα. Παῦ-
λον ἔχε διδάσκαλον, Πέτρον ἐπιγράφου καθηγητὴν·
τῇ πίστει ἐκείνων ἐξακολούθησον. Ἄκουε Πέτρου λέ-
γοντος· *Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ*
ζῶντος. Ἀκολουθεῖ τῷ Παύλῳ, σαφῶς τὸν τοῦ Θεοῦ
Υἱὸν ἀνυμνοῦντι, καὶ πῆ μὲν λέγοντι, ὅτι *Ἐλάλησεν*
ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐν Υἱῷ, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε·
ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς
ὑποστάσεως, φέρων τε τὰ πάντα τῷ λόγῳ τῆς δυ-
νάμεως αὐτοῦ· πῆ δὲ πάλιν κηρύττοντι, ἐν τῷ περὶ
Ἰουδαίων· *Ὅν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς*
κατὰ σάρκα, ὃ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^a Hunc ad sacras conciones concursum auditorum ὄθι-
σμον, θλίψιν, στενοχωρίαν, sæpe memorant Patres, præcipue
noster; eoque de more cum Christiano Lupo accipio verba
Nestorii: *Pareo enim, quoniam et ego valde sum fatigatus*
et vos omnino constricti; seu ex alia versione, *constipatione*
laboratis, græce procul dubio σφιγγόμενοι. In Homilia Pauli

Emiseni: Στενοχωρία τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ἐξώσεν ἡμᾶς
τῶν σκαμμάτων· cui adsonat Gregorius Nyssenus Oratio-
nibus in 40 martyres. Consuli quoque velim Sozomenum
lib. 8, cap. 5, et Vitam Chrysostomi per Anonymum. n. 86.
COTELER.

^b Coteler. conj. ἐπέλειπτο.